

drabbrikan

Nevopan palla marro buttiþa áran Frantzwagner kettanepa

*Menn pakkrar Domenne sassaren forr kavva
berscht ta vunschrar Domenne sassaren je horrta
Latcho Vinatta ta je Loschano Nevo Berscht*



Bild: Nu är det jul igen. Carl Larsson. 1907

*Vi tackar Er alla för det gångna året och önskar
Er alla en riktigt God Jul och ett Gott Nytt År*

Innehåll i detta nummer

Kamp som kultur

Begreppet "en frisk karl" känner det flesta av oss till. Historiskt sett så ska karlar vara "friska". "Tattare" var också förr omtalade för knivslagsmål. Vad innebär det? Varför är det så och vad vet vi om bakgrunden till detta? Och hur ser det ut idag?

Läs mer på sid. 19-22

Hemslöjd eller resandehantverk?

Resande har i alla tider bedrivit olika former av hantverk. Främst i syfte att försörja sig. Bland det man betecknar som svenska hemslöjd döljer sig många alster som är skapade av resande. Sebastian Casinge ger exempel på sådant.

Läs mer på sid. 8-9

Romani chib's historia

Vi publicerar en text om språkets historiska utveckling skriven till ISO:s språkcentrumutredning som var klar den 1^o oktober i år.

Läs mer på sid. 31-36

När jättebabyn nog blev nykter

Läs Hans Gyllenbäck-Bergs anekdot om en hiskelig bilfärd som nog medförde att en fd. Boxare och suput på närmre 200 kg förmodligen blev nykterist.

Läs mer på sid. 16-18



Läs mer på sid. 10

I detta nummer:

- s. 3 Om året som gått - av styrelsen
- s. 4-7 Nevopan - Nyheter
- s. 11-13 Kurs på Biskops Arnö - av Sandra Englund och Arvid Bergman
- s. 14-15 Temadag på Hälsinglands museum - av Theresa Johnsson
- s. 23 Efterlysning - av Sebastian Casinge
- s. 28-30 Artikelserie - Vad är romanispråket - om suffixet -epa
- s. 38 Om Drabbrikan - från redaktörerna
- s. 39 Om Frantzwagner Sällskapet

Telefoner får ej vara påslagna i

Tattarinventeringen 1943-44

Del 2 i Arvid Bergmans systematisk genomgång av socialstyrelsens inventering av "tattare". I detta nummer går han igenom de första tre länen av totalt tjugofem. Han tar avstamp i Gotlands, Stockholms och Gävleborgs län. Vilka är det som förekommer i inventeringen. Är det romanifolk eller svenskar som utpekats som "tattare"? Läs mer om vad Arvid kommer fram till i sina efterforskningar.

Läs mer på sid. 24-27

Om året som gått

Kära vänner,

verksamhetsår 2019 är alldeles strax till ända och vi ska alla försöka att få njuta av lite julledigheten och umgås med våra nära och kära. Så här i slutet av året får vi blicka tillbaka och begrunda vad vi har åstadkommit under det gångna året. Trots vår ödmjuka inställning till vårt arbete kan vi inte själva låta bli att slås med häpnad över allt vi har hunnit med under året. Med facit i hand kan vi konstatera att vår verksamhet konstant har blivit mer omfattande. Samtidigt har både de som aktivt deltar i vår verksamhet och de som följer och stöttar oss på olika sätt ökat. I år har vi hunnit med att delta vid en rad samrådsmöten. Det sista för året hölls den 10 december med Skolverket och rörde vissa förändringar i skolplanen. I mars månad deltog vi i samråd med demokrati- och idrottsminister Amanda Lind i Stockholm. Andra aktörer vi har deltagit i samråd och dialogmöten med är bland andra Länsstyrelsen i Stockholms län, Språkrådet, Kulturrådet och Utbildningsradion samt flera statliga utredningar. Vi har även skrivit yttranden över statliga utredningar. Yttrandena finns att läsa via länken [här](#). Vi har avslutat tre projekt och påbörjat ett eget projekt och ingått som samarbetspart i ett annat. Detta är Stockholms och Gotlands Boxningsförbunds projekt Romaniteams. Läs mer om det [här](#). Med stöd av Region Skåne och Kulturrådet höll vi i februari månad ett tredagars seminarium för tjugo deltagare i Helsingborg.

En väldigt positiv utveckling är att flera av våra aktiva deltagare har kunnat företräda oss i olika sammanhang under året. Tidigare har vi i stort sett enbart haft möjlighet att företrädas av vår ordföranden ensam. Det har varit en utmaning både för organisationen och för honom. Vi har länge strävat efter att förändra situationen. Alla

vet vi att det är ohållbart i längden att låta en person bära en alltför stor börda. Glädjande är att våra förutsättningar att uppnå långsiktighet i verksamheten ständigt förbättras. Ganska direkt efter det att vi började ge ut Drabbrikan istället för vårt nyhetsbrev har vi haft en målsättning att utveckla det redaktionella arbetet. I höst ansökte vi om tidskriftsstöd för att kunna utveckla det redaktionella arbetet. Utifrån vår beräknade budget var tanken att Drabbrikan skulle få ett löpande Issn-nummer och det redaktionella arbetet skulle även fördelas till två redaktioner som båda skulle ha varsin deltidsavlönad tjänst. Därigenom skulle redaktionerna också komma att utgöra lokalavdelningar i Stockholm och Gävle. Vi hade räknat med att kunna ersätta skribenter, köpa bildmaterial och skaffa lämpade program för arbetet. Ansökan beviljades med 1/4 av sökt summa, så vi får tänka om. Trots allt är vi glada över det tillskott vi faktiskt ändå får. Tanken är att vi ska tillsätta en ansvarig utgivare och förbättra vissa delar av det redaktionella arbetet.

Under året har vi även deltagit vid ett flertal seminarier och workshops. Vårt arbete har fått genomslag. Exempelvis säger en **artikel skriven av kommittén demokratin 100 år** precis som vi - det har inte funnits någon lag som förbjudit romer att rösta. I vårt språkliga arbete har vi deltagit i framtagandet av textmaterial som bl.a. har talats in för UR:s räkning och som finns på [ur.se](#) samt talat in en broschyr på svensk romani som finns på [Malmö ungdomscentral.se](#).

Vi vill här rikta ett stort Tack till alla Er som deltagit, bidragit eller på annat sätt stöttat oss under året!

/ Styrelsen



Nevopan Nyheter

Romaniseminarium

Den 5 november anordnade Malmö ungdomscentral ett seminarium där fokus var att lyfta olika varieteter av romani chib. Vår ordförande deltog och talade om den svenska romanin och hur språket utvecklats i Sverige under de senaste århundraden. Andra deltagare talade om varieteterna arli, lovari, kalderash och gurbeti. Seminariet var besökt av såväl talare av olika romani-varieteter som tjänstepersoner från olika

myndigheter. Även Utbildningsradion hade ett team på plats och gjorde intervjuer med flera av deltagarna. Lennart Rohdin höll den inledande programpunkten. Han har i många år varit engagerad i frågor kring minoriteter och minoritetsspråk. Han berättade ingående om bl.a. bakgrunden till och innebörden av minoritetsstatusen. Seminariet var det tredje i följden på lika många år där besökarna får en glimt av de faktiska inbördes förhållandena mellan romani chibs många varieteter och dialekter.

/Styrelsen

KING OF THE RING

Den 22-24 november anordnades en av världens största turneringar för amatörboxare i Borås. Organisatör är Boråsklubben BK Rebell som leds av eldsjelen Ray Husac. Jag hade flera anledningar att besöka turneringen som hölls i Boråshallen. Vid ankomsten såg jag att boxare från många länder fanns på plats. Ett team hade rentav kommit ända från Sri Lanka. På plats flera ungdomar ur vår minoritet som tävlade för olika svenska klubbar, det var dessa jag skulle följa.

Under lördagen organiserades en kortare ceremoni där Ray Husac höll tal om Romaniteams i huvudringen. Med honom stod flera yngre boxare med bakgrund i vår minoritet tillsammans med ledare och föräldrar. I taket hängde vår egen flagga.

För mig personligen var det speciellt en boxare som var extra kul att följa. Zander Bergsten, en 18-årig resande från Jönköping, som boxades som junior i 69 kg B-klassen för BK Ringen från Jönköping. Han följdes av en stor hejarklack med släktingar och vänner som tillsammans med ett fantastiskt gäng från klubben hejade på honom. Det var nästan så att taket lyfte! Det var härligt att se hur ledare och de övriga klubb-medlemmarna utstrålar en genuin kamratanda och sammanhållning. Hela engagemanget runt klubben var liksom Zanders insatser i ringen imponerande. Efter sin första vinstmatch på fredagen sade han sig vara dränerad på energi. Nu på lördagen steg han in i ringen med nya krafter och som den riktiga kämpe han är mötte sin motståndare med bravur. Han duckade och gled undan

motståndarens slagserier. Han rörde sig fint och inväntade luckor, för att leverera fina poänggivande slagserier. Särskilt giftiga såg hans raka höger och vänsterkrok ut att vara. Motståndaren var teknisk och såg ut att röra sig ledigt, men det hjälpte föga. Zander vann matchen med 2-1. På söndagen stod finalen mot Jack Walsh från engelska Hoddesdon boxing academy. Efter tre finalronder och 3-0 till Zander fick han ta emot sin välförtjänta guldmedalj.

Två veckor därefter debuterade Zander i SM. Han vann sin första match med 5-0 i poäng. Nästa match var mot svenska mästaren och landslagsboxaren Nasir Eivaz. Efter en mäktigt imponerande insats från Zander stod Ejvaz som vinnare på poäng. Nu väntar jag spännt på att Zander kommer igen i nästa fight. Det ska bli oerhört kul att följa honom och de andra unga boxarna i deras fortsatta bravader.

/Jon Pettersson



Zander iklädd Romaniteams tröja med flaggan i bakgrunden

Symposium i Tensta

Den 28 november anordnade den Berlinbaserade organisationen ERIAC (European Roma Institute for Arts and Culture) ett symposium på Tensta konsthall. Då ERIAC stod för resor och logi fick vi möjlighet att tacka ja till inbjudan. Lotten föll på mig att delta för vår räkning. Efter att ha stigit upp strax före kl. 5 på morgonen för att resa till Stockholm från Skåne anlände jag till Tensta strax efter kl 9. Fram till 9.30 var det registrering och sakteligen började deltagarna att droppa in. Många bekanta ansikten fanns på plats. Bland dem Soraya Post med sin make Lars. Några av deltagarna kom från våra nordiska grannländer Norge och Finland. Från det senare deltog Risto Blomster som är arkivarie vid Finska litteratursällskapet i Helsingfors. Under dagen blev det flera långa och trevliga diskussioner med honom. Vi fick också en del intressanta tips om finska källor som vi kan gagnas av att titta närmre på. Ett stort tack för det!

Under dagen hölls bland annat fyra workshops, de flesta på engelska. ERIAC:s deltagare var romanifolk från en rad Europeiska länder och från många olika romska grupper. Jag deltog i en workshop som hölls på svenska av Jan Selling. Ämnet var romanifolks historiska motstånd. Selling gav exempel på personer som gjort motstånd genom historien. En av dem var en norsk resande som hade gjort motstånd mot den norska Svanviken, vilket ledde till att det lades ned. En annan var en kalderasha-romsk kvinna som rymt från en vårdinrättning där hon skulle steriliseras, två

gångar. En deltagare från Norge var av tjeckiska lovara. Han berättade om äldre släktingar som hade utpekats för tyska soldater av en romsk man och nazi-kollaboratör under andra världskriget. Resultatet var att familjen sattes på ett transporttåg med ett av nazi-regimens utrotningsläger som destination. Ödets nyck gjorde så att familjen kunde rymma genom en lucka i tågvaggen och lyckas att överleva. En tid efter flykten blev familjefadern den romske nazi-kollaboratörens baneman. Dagen var lång och innehöll flera andra delar, med panelsamtal och högläsning av Maria Lind och Hans Caldaras. Näst sista punkten på dagen var att man presenterade ett manifest där man utkrävde att få ta del av sina mänskliga rättigheter, bli behandlad på samma sätt som alla andra och att olika romanifolk ska respekteras såsom de är. Symposiet avslutades med sång av Lindy Larsson som sjöng framförde några sånger ackompanjerad av dragspelsmusik. En av visorna som framfördes var Ralf Novak Rosengrens Romanifolkets visa. Efter Symposiet blev jag inbjuden att delta i en avslutande middag tillsammans med ERIAC:s representanter och några av de övriga ditresta deltagarna. Vi fick då inmundiga en traditionell svensk middag, som bestod av klassisk inlagd sill till förrätt och köttbullar till huvudrätt. Något överraskad blev jag över att höra av ERIAC:s representanter att de upplevde den svenska maten som exotisk. Vårt deltagande vid symposiet medförde att vi fick möjlighet att träffa flera personer som verkar inom områden som berör oss och vår verksamhet, vilket vi hoppas kan gagna oss i vårt framtida arbete.

/Jon Pettersson



ERIAC:s Roma Cultural Heritage Manifesto. Foto: Jon Pettersson

Växjö: utbildning om nationella minoriteter och dialog

Den 11 december 2019 hölls i Växjö en utbildningsdag för förtroendevalda, tjänstemän verksamma inom kommun och landsting samt representanter från kulturorganisationer och civilsamhället. Syftet var att ge mer kunskap och bättre verktyg i att arbeta i enlighet med lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Arrangörer var Länsstyrelsen i Kronobergs län, Region Kronoberg och Biblioteksutveckling Blekinge Kronoberg.

Programmet bestod av tre föredrag. Ulla Perman, utvecklingsledare vid Länsstyrelsen i Stockholm, talade allmänt om de nationella minoriteterna. Gunnar Stenberg, undervisningsråd vid Skolverket, talade om minoritetsrättigheter och utbildningsområdet. Sista

talaren var jag själv. Jag talade om mina egna erfarenheter av samråd mellan myndigheter och nationella minoriteter.

På kvällen samma dag hölls en öppen dialog i Växjö stadsbiblioteks lokaler. Arrangörerna var desamma som hade arrangerat utbildningsdagen. Dialogen riktade sig främst till personer tillhörande de nationella minoriteterna och syftade till att informera om hur arrangörerna arbetar med frågor rörande nationella minoriteter, att inhämta synpunkter kring vad man kan samråda om med personer tillhörande nationella minoriteter samt hur samråd ska utformas. Förutom arrangörerna deltog jag samt tre personer från en sverigefinsk förening i Ljungby i dialogen.

/ Robert Brisenstam, jur. kand. och fil. kand

Ny läsambassadör utsedd

Kulturrådet hade gått ut brett med inbjudan till tillkännagivandet av Sveriges nya läsambassadör den 12 december 2019 på Filmhuset i Stockholm. Vår ordförande har under året varit involverad i processen att utse läsambassadören. Allt började med att han i våras deltog för vår räkning vid ett rundabordsamtal vid Kulturrådet. Vid detta lyftes önskemål om att personer ur minoriteten romer skulle få inflytande och delaktighet i processen. Han blev utnämnd att ingå i den sakkunniggrupp som Kulturrådet tillsatte. Enligt honom har man brottats med frågor som t.ex. hur nomineringsförfarandet i sig skulle genomföras, vad som skulle efterfrågas hos de nominerade och oklarheter om vem i gruppen som kunde anses vara jäv i förhållande till de nominerade. De övriga i sakkunniggruppen var Carina Fasth, Angelina Dimiter-Taikon, Iren Horvatne, Abedin Denaj och Domino Kai.

En annan fråga var hur man kunde gå tillväga för att utse en romsk läsambassadör när man ju inte kan utgå från hans eller hennes etnicitet. Olika frågor och situationer förhalade arbetet och därför kunde ingen läsambassadör utses i tid till Bokmässan i Göteborg i september. I november hade man till sist kommit fram till att fyra av omkring trettio nominerade kandidater skulle gå vidare i det sista steget. Slutligen skulle en av de fyra utses av Kulturrådet.

Den 12 december tillkännagavs att Bagir Kwiek från Göteborg hade utsetts att vara läsambassadör under två års tid. Bagir har ett långt engagemang inom olika områden. Fram till helt nyligen var han anställd som samhällsvägleddare på Romano Center Väst, se [här](#). Tidigare har han också varit involverad i en rad olika projekt. Bland annat var han en av initiativtagarna till utställningen "vi är romer" och har även deltagit i en rad olika diskussioner och panelsamtal rörande romer under förintelsen, se [här](#). Han har verkat som föreläsare om romer, se [här](#), och deltagit i olika projekt rörande skrivande och läsning. T.ex. projektet romska berättelser, se [här](#).

Vi önskar Bagir Kwiek all lycka i sin nya roll som Sveriges läsambassadör.

/ Styrelsen



Bagir Kwiek, Sveriges läsambassadör 2019-2021. Foto Susanne Kronholm

Märkligheter som heter duga

Den 12 december publicerade Nyheter idag en artikel som avslöjar brister i Länsstyrelsen i Stockholms läns handläggning av ansökningar om statsbidrag till nationella minoriteters organisationer. Artikeln speglar den beklämmande verklighet situation som - tro det eller ej - råder i många sammanhang som vi verkar i. Sådana som rör minoriteten romer, alltså oss. När vi läser artikeln vet vi inte om vi ska skratta eller gråta. Då vi är en av de drabbade ligger det dock närmre till tårar än till skratt. Längre har vi pekat på uppenbara brister i en mängd situationer som rör vår minoritet. Det verkar som om att det finnas någon slags kultur av att man utgår från att vi inom minoriteten romer på något sätt skulle vara halvt debila. I vart fall blir vi inte sällna bemötta på ett sätt, om än i en trevlig och korrekt ton, som drar tankarna till en sådan slutsats, vilket förstås är förkastligt. Man kan fråga sig vad detta beror på. Är våra tjänstepersoner i själva verket livrädda för att bli utpekade som rasister och därför går över nästa vilka gränser som helst när det kommer till vår minoritet? Vår uppfattning är att man lever i en föreställning om att det man gör är en slags positiv särbehandling och något bra, men vanvett är vad det är! Efter att ha levt i landet i århundraden behöver vi inte bli behandlade på ett sätt som indirekt gör gällande att vi är någon slags undermänniskor utan som jämlikar. Våra farhågor är att det artikeln pekar på är, oavsett hur vinklad den kan uppfattas vara, bara toppen på ett isberg.

Redan i början av året ifrågasatte vi Länsstyrelsens orimligt långa handläggningstid på uppemot ett halvår. Beslut tog man först när 1/4 av verksamhetsåret var avverkat, vilket är djupt problematiskt i sig. Vår fråga till Länsstyrelsen var - Hur ska vi ens kunna planera årets verksamhet när våra ekonomiska förutsättningarna är ovissa? Man följer sina rutiner var svaret. Vi förstod dock sedermera att handläggningen drog ut på tider av den enkla anledning att flera ansökningar behövde kompletteras, gång på gång på gång. Vi fick också veta att vår ansökan var komplett och inte behövde kompletteras, vilket var glädjande. Om man nu ska tro Nyheter idag:s artikel så är det tydligt att Länsstyrelsen i Stockholms län har allvarliga



Romernas riksförbund – hur en fullständigt amatörmässig bluff lurade Länsstyrelsen

PLUS 380 ▶ "Ordning och reda" i bidrags-Sverige Ansökan beviljades trots uppenbara oklarheter och motsägelser

brister i sin handläggning. Eller så är det rentav så att man inte kan säkerställa en rättssäker handläggning. Artikeln ger oss uppfattningen att man har "noll koll". Det är för oss beklämmande att det här ändå på något sätt framgår att man inte verkar ha förmåga att kunna skilja mellan organisationer med och utan substans. Inte minst med vad som framgår av texten i urklippet nedan. Detta är ytterst oroande då man faktiskt fördelar skattemedel som har väldigt stor betydelse för många. En naturlig följdfråga som väcks är: Hur många fler sådana organisationer finns det? Ja, det kan man undra...

Trots att vi sällan kommer i kontakt med fler än en handfull organisationer i olika möten, ansökningar, rapporter och utredningar så kan vi ibland höra utsagor om att landet fullständigt vimlar av romska organisationer. Ibland påstår en del företrädare i vart fall att de företräder tiotals föreningar. Hur detta ligger till i verkligheten är inte vår sak att reda ut, men förhoppningsvis kommer man att anstränga sig bättre på Länsstyrelsen i Stockholms län för att händelser som artikeln beskriver inte upprepar sig i framtiden. Trots artikelns tråkiga innehåll är vi tacksamma över att Nyheter idag belyser händelser som inte ska få förekomma. Vi kan rekommendera våra läsare att ta del av artikeln i sin helhet [här](#)!

/Styrelsen

Ett riksförbund med lokalavdelningar – men ändå inte

För att söka statsbidrag för nationella minoriteter måste föreningen antingen vara en riksorganisation med lokalavdelningar eller en organisation av riksintresse. [redacted] försökte vara både och, en "riksorganisation av riksintresse" som på ett ställe i ansökan säger sig ha 10 lokalavdelningar och på ett annat "ca 18". Han lyckades hur som helst undvika att behöva redovisa vilka lokalavdelningarna var och behövde inte ange några kontaktuppgifter till dessa.

Skärmavbild från Nyheter idag 12 december 2019 - Romernas riksförbund.....

EFTERLYSNING

Som tidigare rapporterats har Frantzwagner Sällskapet beviljats stöd av Riksantikvarieämbetet för att genomföra en dokumentation av de resandes materiella och immateriella kulturarv. Syftet är att ge en bild av hur resande levte och verkade i landet, från äldsta tider till omkring 1950. Hur och på vad har man försörjt sig och vilka spår har man satt och lämnat efter sig?

En av de röda trådar som löper genom historien är kringresande handel och småhantverk. Som alla goda försäljare vet måste man anpassa sitt utbud till vad som går att sälja och det har de resande med självklarhet gjort. Mycket av det man sålt har varit vardagliga ting som efterfrågats på landsbygden: kryddor, glas, korgar, kopparkärl, kläder, skinnvaror osv.

Eftersom sådana förbrukningsvaror och småhantverk uppfattas som "typiskt svenska" och sällan signerades blir de resande hantverkarna och försäljarna ofta osynliga för historikern. Men genom att stödja sig på skriftliga källor och muntlig tradition kan de resandes handelsutbud genom tiderna till stora delar rekonstrueras. Projektet vill därför med denna dokumentation synliggöra resande, visa hur pass sammanflätad de resandes historia är med den svenska kulturhistorien, och därigenom föra in de resande i den allmänna historieskrivningen.

Projektet efterlyser därför exempel på hantverk och varor som befinner sig i privat ägo

Handelsvaror och hantverk i alla dess former som kan berätta hur man levte och försörjt sig. Föremålen behöver inte ha något materiellt värde. Om Du äger eller känner till något som skulle passa för detta projekt vore det mycket värdefullt om Du tar kontakt med oss på emailadress nedan. Förutom föremål efterlyses även fotografier av resande som utför arbete i någon form. En bild och en liten bakgrundshistoria är allt som behövs. *Givetvis utlovas full anonymitet för den som så önskar.*

Bild	Beskrivande text	Placering	Datering	Kategori	Ämnesord	Länkar	Personer omnämnda	Platser
	Hårkam i silver tillverkad av Johan Hedenberg, "Knivkungen" kallad. Hedenberg berättade själv på ålderens höst om hur han under sina resor och handel i Norge tog intryck av hantverket i landet. "Silverkammar också en specialitet. Så kommer det sig att många värmäländskor går till dans med kniv-kungens silverkammar i håret, tunga, vackert utsirade kammar gjorda efter mönster som Hedenberg såg i Norge för många herrans år sedan."	Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).	1900-talets första hälft	Hantverk	Metallarbete	https://arkivet.dn.se/tidning/1949-05-24/138/13?searchTerm=%22johan	Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950)	Värmland

Exempel på hur ett föremål kan komma att presenteras, i detta fall en vacker silverkam av Johan Hedenberg

Projektet efterlyser även information av föremål som befinner sig i offentliga samlingar och som har koppling till resande

Det är vår erfarenhet att denna typ av information vid museerna sällan fördes in i äldre katalogiseringar av föremål. Detta kom sig säkerligen av att beteckningar som "tattare" och "skojare" var så entydigt negativt laddade. Vi hoppas dock att duktiga medarbetare vid museerna kan ha kunskap om föremål som skulle passa inom projektets ram - *hellre ett uppslag för mycket än för lite*. Kontakta mig genom skriva eller klicka på någon av länkarna nedan.

Sebastian Casinge, projektsansvarig

www.frantzwagner.org/kontakt

historia@frantzwagner.org

Resandehantverk

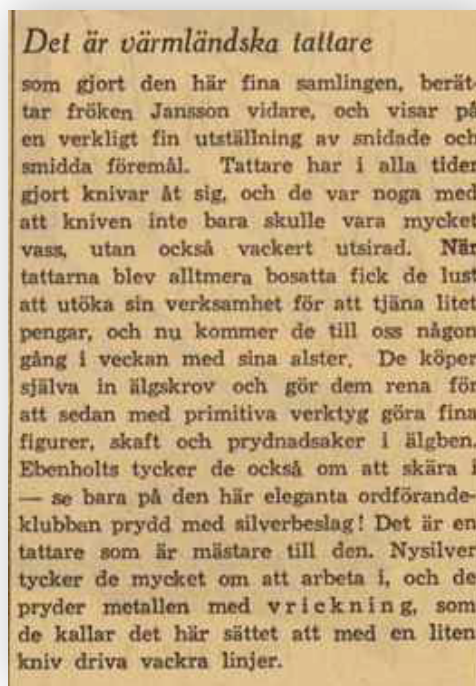
som exempel på svensk hemslöjd

I arbetet med det projekt som beskrivs på föregående sida har jag stött på uppgiften att resande under 1900-talets första hälft ska ha sålt egenproducerat hantverk genom Svensk hemslöjd. Föreningen Svensk Hemslöjd grundades 1889 och kom att stå förebild för en rad lokala hemslöjdsföreningar runtom i landet.

Detta har varit svårt att leda i bevis. Denna typ av hantverk var ofta osignerat och marknadsfördes - till skillnad från samiskt hantverk - inte som uttryck för någon minoritetskultur. Etnologen Charlotte Hyltén-Cavallius, som studerat Svensk hemslöjd, har om detta skrivit: "Den samiska slöjden framställdes som den ultimata Andra inom Hemslöjden; andra minoriteters slöjd förbigicks med tystnad, såsom de romska, resande och judiska minoriteternas." Hon fortsätter: "Det är möjligt att det finns spår av resandeslöjd dokumenterat av Hemslöjden utan att den är attribuerad som sådan. Här tänker jag på benämningen 'luffarslöjd' som fortfarande används inom Hemslöjden och som det anordnas kurser i. Genom benämningen reproducerar organisationen de ojämlika förhållanden som har rått mellan minoriteter och majoritetsbefolkningen. 'Luffarslöjden' är en benämning på metallslöjd där metalltrådar i olika tjocklek böjs, tvinnas, snurras och formas till brödnaggar, korgar, vispar etc.

- ett hantverk som många resande sålde."

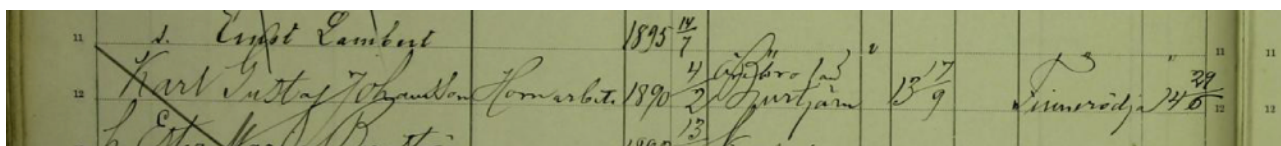
Jag har trots den problematik som Hyltén-Cavallius lyfter funnit ett säkert belägg för att hantverk av resande verkligen såldes på detta vis. I en artikel i Dagens nyheter 1941 skildras ett besök i Värmlands hemslöjds butik i Karlstad. Artikelförfattaren konstaterar att butiken vid första anblick "är precis lik genomsnittet av alla svenska hemslöjder". Men affärens föreståndare Gerda Jansson kunde visa upp vad som var typiskt för denna trakt. Hon framhåller damastvävning, men lyfter sedan fram en annan lokal specialitet:



Ur Dagens nyheter den 5 februari 1941.

Hornarbeten, knivar, föremål tillverkade i ebenholts och nysilver är alltså exempel på hantverk som de resande sålde. Notisen innehåller några intressanta detaljer om tillvägagångssätten och även föreståndarens uppskattande och berömmande ord är värda att uppmärksamma, i skarp kontrast till hur "tattare" beskrevs i pressen vid denna tid.

Hantverkarna är i artikeln inte namngivna, men det är ingen långsökt gissning att bland säljarna fanns resandefamiljer bosatta i det närbelägna Finnerödja. Utanför Finnerödja slog sig Johan Eriksson Thor (1848-1913) ner vid sekelskiftet 1900, en man som gick under smeknamnet "Hornkonstnären". Flera av hans barn stannade kvar på platsen som i folkmun kom att gå under namnet "Krämarstan". Eriksson Thor var farfars far till Roger Johansson (1938-1997), författare till *Svensk rommani* (1977).



Karl Gustaf Johansson, Johan Eriksson Thors son och farfar till Roger Johansson, står som Hornarbetare i Älgårås församlingsbok



Hornarbeten för korvstopning, tillverkad av resande i Finnerödja. Foto: Hans-Owe Persson. Från Finnerödja hembygdsförenings hemsida.

Denna berättelse är ett gott exempel på hur de resandes historia är sammanflätad med den svenska historien. Eftersom synen på romer ofta har präglats av ett sökande efter det exotiska blir den en påminnelse om att vardagens kontakter mellan resande och det omgivande samhället oftast har varit fredliga, oproblematiska och föga uppseendeväckande. Möten som bägge tjänat på, uttryck för ett ömsesidigt beroende.

Detta exempel väcker även frågor om vad som dokumenteras och vad som förbigås med tystnad, en fråga som ofta uppstår i forskning på resandes historia. Resandebakgrunden hade ofta stor betydelse i samtiden, men om den av en eller annan orsak inte nedtecknats i källorna blir den med tiden osynlig för eftervärlden. Bland annat därför behövs små berättelser som denna dokumenteras och samlas in medan tid är.

Sebastian Casinge

Carl Bengtsson: Den resanderomska kulturen till ära

Insändare publicerad i Ystad Allehanda den 16 november 2019

Att kulturnämnden ställt sig positiv till mitt medborgarförslag rörande ett minnesmärke över "Ryglatattarna" här i Rögla by (eller Rygla som byn egentligen heter) visar att man i Ystads kommun erkänner resandefolket och den resanderomska kulturen som del av vår historia.

Det visar också att man i kulturnämnden tagit fasta på att "även landsbygden måste få ta del av kommunens utökade satsning på konst och kultur". Samt att man nu även uppmärksammar och lyfter den folkliga kulturen.



Bild från Carl Bengtsson - "Ryglatattarna" år 1920

För om det är något som resanderomerna (förr kallade tattare) verkligen representerar - så är det populärkulturen. Jag citerar återigen Ehrling Wahlgren. "Ett folk vars bidrag till svenskt kultur- och nöjesliv är helt enastående".

Ett stort tack till kulturnämnden och ordföranden Sverker Meyer (M) som förstod vad mitt medborgarförslag handlade om.

Att sedan Ystad kommuns ansträngda ekonomi gör att minnesmärket får vänta ett tag - är något som jag har full förståelse för.

Jag till och med välkomnar det eftersom det sista vi vill ha här i byn är ett minnesmärke av den typ som de svenska romerna* fick borta i Kivik och Sankt Olof - och som från tjänstemannahåll förordats även här. Dessa pålar är lika mycket en skymf mot de svenska romerna som pålen nere vid järnvägsstationen är en skymf mot Ernst-Hugo Järegårds minne.

Samma erbarmliga utformning - och inte det minsta representativa. Vad vi istället vill se är en relief på det fantastiska fotografiet från omkring 1920. Ett fotografi som så precis beskriver resandefolkskulturen. På väg (pre drommen) med musik och småhandel.

Inget ont som inte också har något gott med sig - så tack vare kommunens dåliga ekonomi, ges nu ytterligare tid att fundera över minnesmärkets utformning.

Det kan inte nog understrykas hur viktigt det är att vi får ett representativt och vackert minnesmärke - som kan stå tidens tand an, smälter in i miljön och inte inbjuder till skadegörelse.

Så på inga villkor en påle av den typ som de svenska romerna fick borta i Kivik och Sankt Olof. Det måste bli rätt - Sveriges första minnesmärke, den resanderomska kulturen till ära.

Carl Bengtsson
Rygla

Carl Bengtsson är en av våra många trogna följare vars familj sedan generationer har ett mycket gott förhållande till de våra. Under uppväxten var hans morfar åkare i den sydöstligaste delen av Skåne. Han umgicks inte bara med de våra utan talade även en del romani. Carl har länge kämpat för att synliggöra de faktiska förhållandena som rådde mellan de våra och den svenska befolkningen. "Tattarna" sågs som ett annat folk som man helt enkelt levde i symbios med.

Fotnot. Till gruppen svenska romer räknas de romer som kom till Sverige under senare delen av 1800-talet (Taikon, Caldaras, Dimitri med flera) - medan resanderomerna funnits i landet sedan början av 1500-talet. (Genomgående svenska familjenamn såsom Lindgren, Björk, Johansson, Rosengren och så vidare)

Språkkurs på Biskops Arnö... ur mitt perspektiv

Av Sandra Englund

Helgen började mindre bra. Tåget var försenat, anslutningar missades, taxin... Var är taxin? En taxi skulle ju hämta upp oss och köra oss ut till folkhögskolan på Biskops Arnö. Jag och två kvinnor hittar skyltar som pekar mot "Taxi" men ingen angöringsplats finnes.

Efter några huvudbry och något stigande puls ser vi en taxibil närma sig oss. Det var den!

Nu äntligen är vi på väg mot helgens skrivkurs i minoritetsspråk på Biskops Arnö. De två andra damerna för att skriva på Finska och jag på Romani Chib.

När vi väl kommer fram väntar de redan anlända deltagarna på oss utan huvudbyggnaden. Solens strålar strilar genom de höstfärgade lövverken i alléerna. Det är en skön höstdag och förväntningarna över helgen börjar kännas av när jag hälsar på mina kurskamrater.



Biskops Arnös anrika huvudbyggnad uppförd år 1729

Vi blir visade in till det konferensrum som vi blivit tilldelade. Där ligger även våra rumsnycklar och väntar på oss. Efter att ha lämnat packningen på rummen får vi en gemensam genomgång av mat-, frukost-, middags- och fikatider i skolans matsal - *Ja på folkhögskolor och konferenser är det ju mycket mat och fika* - går vi till våra respektive lokaler och helgens kurs kan börja.

Jon Pettersson är den som ska guida oss igenom helgen och språkets labynter av ursprung, grammatik, ordets uppbyggnad, ordförståelse samt slutligen skrivandet.

Fredagseftermiddagen består, förutom av fika, middag och kvällsfika, av språkets historia, ursprung och dess olika dialekter, eller varieteter som man säger, inom Romani. Om hur språket har formats och berikats utifrån folkets vandringar från någonstans i Asien runt 500-talet till Sverige idag 2019.

Grundstommen i språket som kommer ifrån sanskrit, stor del influenser av Persien, Grekiska och Armeniska.



Jon talar om den indoeuropeiska språkgruppens historia. Foto: Sandra Englund

För mig som aldrig fått ta del och kunskap av språket som barn är det mycket att ta in och försöka att förstå.

- Bara vilka olika varieteter som kan förstå varandra och vilka som inte kan det. Som norrmän och svenskar förstår varandra, förstår oftast norrmän och danskar varandra medan svenskar och danskar inte förstår varandra över huvud taget. Om man inte är skåning eller ett språkgeni som Jon då förstås. Kvällen avrundas småpratandes i vardagsrummet, i huset där vi fått våra rum.

Under lördagen går vi närmare in på grammatik och mer eller mindre regelbundna regler. Då språket är uppbyggt av många språk känns det inte alltid helt logiskt. I en uppdiiktad mening påvisas att romanin innehåller ord från olika språkstammar och nutida språk vilket gör det betydande, nästan nödvändigt, att ta del av och förstå vår historia.

Söndagen inleds med att vi får läsa ett stycke ur Thom Lundbergs bok *"För vad sorg och smärta"*. Hans sätt att skriva skönlitterärt är mycket målande och beskrivande av miljöer och känslor. Lundberg har blivit kritikerrosad för sitt sätt att skriva. Därefter sätter vi att göra skrivövningar vilka vi sedan läser upp för varandra.

Dagen avslutas med kaffe och kaka i matsalen. Vi plockar ihop våra tillhörigheter, lämnar rumsnycklar, går mot bilen, färdas längs åkrar och fält genom ett solbelyst höstlandskap som ... upplevs som en oljemålning.

En intensiv helg är till ända. Fylld med nya kunskaper och insikter känner jag lust till en fortsättning. En fortsättning där vi med mer kunskap, fler ord, uttryck och fraser kommunicerar med varandra.

Under våren 2019 kontaktade Biskops Arnö folkhögskola vår ordförande Jon Pettersson med en förfrågan om han kunde tänka sig att hålla en helgkurs på romani chib för deras räkning. Efter en lång betänketid tackade han ja till uppdraget. Den 11-13 anordnades en kurs om romani chib för ett tiotal deltagare på Biskops Arnö som ligger mellan Bålsta och Uppsala. Bland kursdeltagarna fanns både de som talade olika varieteter av romani och i olika utsträckning. Någon kursdeltagare saknade kunskaper i romani. Kursens innehåll fokuserade på att ge deltagarna en djupare förståelse för romani chibs ursprung och historiska utveckling. Målet med kursen var att främja deltagarnas skrivande. Två av kursdeltagarna har skrivit helt kort om kursen och deras upplevelser från denna.

Helgkurs med fokus på romani chib

Den 11-13 oktober hölls en helgkurs i romani chib vid det natursköna Biskops Arnö, en folkhögskola vid sjön Mälaren utanför Stockholm. Lärare för kursen var Jon Pettersson som lagt upp allt på en mycket hög nivå.

Innehållet bestod av både historia och språk både när det gäller resande men också angående andra romanifolk.

Det som slog mig, som en av de närvarande på kursen, var att alla borde lära sig av innehållet. Det är inte sällan representanter för olika så kallade romska sammanhang misslyckas med att ge en rättvis bild av historien och språket. Vanligtvis brukar folk mestadels prata om sin egen grupp. Med andra ord blir det en slags "etno-narcissism".

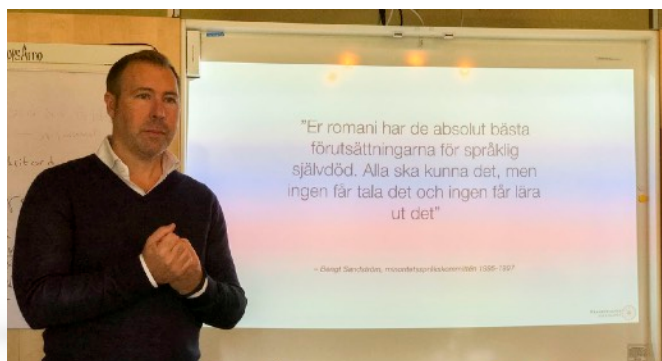
För det första var det intressant att höra om den första nedtecknade romska närvaron i Sverige den 29 september 1512. Vanligtvis brukar historiker och representanter bara nämna att det var "Tatra", alltså "tattare", som nedtecknades i Stockholms stads tänkebok. Studerar man det mer noggrant kan man läsa att foljet sades komma från "Klene Egiff", Lilla Egypten, som antas vara dagens Peloponnesos i Grekland. Därmed visade Jon Pettersson med källor hur allt hängde ihop med den trend av "Egyptier" som kommit till Europa.

Sedan var det även en intressant källa om en av de första nedteckningarna om romanispråk i Holland. Den gjordes före 1570 och romani kallades då "Clene gijpta spraake", Lilla Egyptens språk.

Vad som också var väldigt viktigt att lära sig var att vår nordiska romani har en liknande uppbyggnad som Sinti-dialekten i Tyskland. Man fick ett historiskt perspektiv på det hela.

Sammanfattningsvis var det en mycket intressant helg. Personligen har jag aldrig bevittnat en så bra historisk presentation om romanifolkens språk och historia förut.

Arvid Bergman



Jon talar om den historiska synen på svenska romani och dagens situation. Foto: Sandra Englund



Kursdeltagarna får ta del av olika romani-varieteter

Temadag på Hälsinglands museum:

Att bevara och förmedla den romska minoritetens kulturarv

Den 19 november arrangerade Hälsinglands museum i Hudiksvall en heldag på temat *Att bevara och förmedla den romska minoritetens kulturarv*. Hälsinglands museum har sedan 2014 ett regionalt uppdrag som innebär ett särskilt fokus på den nationella minoriteten romers historia, och museet har under flera år uppmärksammat inte minst svensk kalderash-romsk historia. Museet har till exempel samarbetat med Romska Kulturcentret i Malmö (RKC) genom projektet *Romska bilder*; en bilddatabas inriktad på tiden 1900-1970. År 2017 donerades vidare Rosa Taikons ateljé och samlingar till museet. Just nu och fram till 25 januari 2020 pågår utställningen *Romska smycken - hantverk, tradition och ett sätt att leva*, en utställning som är producerad av RKC och Regionmuseet i Kristianstad. Sedan 2019 har Hälsinglands museum en heltidstjänst som är helt inriktad på romsk historia och de nationella minoriteterna.

Den omedelbara bakgrunden till heldagen den 19 november var ett upprop som Hälsinglands museum skickade ut till andra museer, organisationer och aktörer under sensommaren 2019. Man vill utvärdera huruvida det fanns en vilja att dela med sig av erfarenheter av arbete med romskt kulturarv; syftet var att stärka nationella nätverk och relationer. Nedan redogörs i korthet för dagen. Hälsinglands museum kommer att lägga ut utförliga referat av föredragen på sin hemsida för den som vill fördjupa sig; det har dock i skrivande stund ännu inte hunnit göras.

Temadagen gick således av stapeln på Hälsinglands museum i Hudiksvall. Antalet anmälda deltagare var omkring 35 personer från hela landet. Dagen började med en inledning av moderator Abedin Denaj från Gävle Romska förening och Elin Thomasson, Hälsinglands museum. Därefter följde, med avbrott för lunch och fika, åtta föredrag om 20 minuter vardera. Det första hölls av just Elin Thomasson och Joel Bergroth, båda vid Hälsinglands museum. De berättade om museets arbete med romsk historia och om projektet *Romska bilder*. Därefter skulle representanter för det för resandehistoria intressanta Glomdalsmuseet ha delat med sig av sitt arbete som pågått under mer än 20 år. De hade emellertid fått förhinder och kunde tyvärr inte närvara.

Ola Hanneryd från Härjedalens museum höll därför dagens andra föredrag utifrån det avslutade projektet *Spår av romer och resande i Jämtland och Härjedalen*, som bland annat resulterade i en skrift med samma namn och en utställning. Inte minst försökte man genom projektet utmana turistnäringens stereotypa sätt att beskriva regionens historia. Platser dokumenterades och en karta skapades som synliggjorde den nationella minoriteten romers historiska närvaro i Jämtland och Härjedalen. En informant var Rosa Taikon, men man fick också hjälp av hembygdsföreningar och andra.

Därefter delade Fred Taikon med sig av sina erfarenheter av arbetet i projektet *Romska liv och platser*, ett samarbete mellan Historiska museet, É Romani Glinda, Isof, Mångkulturellt Centrum och Stiftelsen Kulturmiljövård. Det ägde rum åren 2015-2016 och innefattade bland annat arkeologiska utgrävningar av kalderash-romska lägerplatser i Stockholm. Resultaten publicerades 2018 i boken *Romska liv och platser. Berättelser om att leva och överleva i 1900-talets Sverige*. Boken utkom på Stockholmia förlag under redaktörskap av Lotta Fernstål och Charlotte Hyllén-Cavallius.



Bild: Per Lind/Romska Kulturcentret i Malmö

Välkommen på seminarium:
ATT BEVARA OCH FÖRMEDLA
DEN ROMSKA MINORITETENS KULTURARV

19 november 2019 kl. 09.30 - 16.00
 Hälsinglands museum

Hur ser arbetet med romskt kulturarv ut i Sverige idag? Vad görs, vad har gjorts och vad kommer att göras? Vad kan vi lära av varandra?

Bild av Inbjudan från Hälsinglands museum

Under rubriken *Att leva sitt liv på resa - cirkustraditionen och resandefolket*, höll därefter Ann-Charlotte Nilsson Eisfeldt och Richard Magito Brun föredrag. År 2008 initierade de båda, tillsammans med Sonny Eisfeldt, ett projekt som resulterade i boken *Eisfeldt- en surrealistisk familj*, utgiven på Bohusläns museums förlag. De ville med projektet bland annat lyfta fram ett kulturarv vilket var något som Ann-Charlotte Nilsson Eisfeldt fördjupade sig i under sitt föredrag. Richard Magito Brun underströk i sin presentation vikten av längre historiska perspektiv och gav också exempel.

Christina Rodell Olgac och Angelina Dimiter-Taikon, båda från Södertörns högskola, höll sedan en presentation där de delade med sig av sina erfarenheter från kurser med romska brobyggare och modersmåls lärare. De berättade om uppdragsutbildningar och om Södertörns högskola som har Nordens enda professur i romska studier liksom om sitt arbete med utarbetande av en ämneslärarutbildning med inriktning på romani chib.

Från Västerbottens museum kom därefter Sofia Breimo och Petter Engman. Titeln på deras presentation var *Resandes berättelser i Västerbotten utifrån det treåriga projektet Mångfald - Minoritet - Kulturhistoria (2015-2018)*. Genom projektet eftersträvades medskapande mellan kulturarvsinstitutioner och de nationella minoriteterna; man ville synliggöra historier som ofta inte berättas på museer och själva arbetet med hur utställningar utformas problematiserades. Det arbetades brett med intervjuer, samtidsdokumentation, platser. Samarbete med de nationella minoriteterna var grundbulten och museet tog emot allt som människor tillhöriga en minoritet ville dela med sig av.

Det näst sista föredraget hölls sedan av Stefan Andersson och Marcel Rådström från den statliga myndigheten Forum för levande historia. De berättade om myndighetens uppdrag och om sitt arbete på temat *Myndighetens arbete gällande romsk kultur, historia och antiziganism, samt hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser*.

Den sista presentationen - *Resande i Mellansverige ca 1800 - 1840: om historisk forskning rörande romanifolk under äldre tid* - hölls av undertecknad Theresa Johnsson, historiker och forskare vid Uppsala universitet. Jag berättade dels övergripande om principiella drag i västeuropeisk historieskrivning om romanifolk före 1850, dels om ett eget forskningsprojekt där biografiska perspektiv på resandes äldre historia i Norden anläggs. Projektets fokus ligger på människors livserfarenheter, livsvillkor och vardagsliv cirka 1800-1840.

Dagen avslutades med en bred och öppen diskussion som bland annat ledde till att Hälsinglands museum bjöd in till en liknande temadag nästa år, någon gång under hösten 2020.

/ Theresa Johnsson

PROGRAM:

09.00 Tåg från Östersund anländer.
09.30 Fika och mingel i museets café.
Passa på att köpa lunchbiljetter!
09.58 Tåg från Stockholm anländer.
10.00 Tåg från Umeå anländer.

10.15. **Välkomna! Abedin Denaj, Gävle**
Romska förening och **Elin Thomasson,**
Hälsinglands museum.

10.20. **Elin Thomasson och Joel Berghö.**
Hälsinglands museums arbete med den
romska minoriteten och Romska bilder.

10.45. **Mariann Grønnerud och Mari**
Østhaug Møystad, Anno
Glomdalsmuseet. Arbete och erfarenheter
under mer än 20 års tid.

11.10. **Ola Hanneryd, Härjedalens**
Fjällmuseum. Spår av romer och resande i
Jämtland och Härjedalen.

11.35 **Fred Taikon, E Romani Glinda.**
Om projektet "Romska liv och platser".

12.00. **LUNCH** i museets café. Lunchbiljetter
köps i cafén på morgonen.

13.00 **Richard Magito Brun och**
Ann-Charlotte Nilsson Eisfeldt. Att leva sitt
liv på resa - cirkustraditionen och
resandefolket.

13.25 **Christina Rodell Olgac och Angelina**
Dimiter-Taikon. Romernas historia och nutida
situation: erfarenheter från kurser med romska
brobyggare och modersmåls lärare

13.50 **Sofia Breimo och Petter Engman,**
Västerbottens museum. Resandes berättelser
i Västerbotten utifrån det treåriga projektet
Mångfald - Minoritet - Kulturhistoria (2015 -
2018).

14.15 **Vi bjuder på fika i museets café.**

14.40 **Stefan Andersson och Marcel**
Rådström, Forum för levande historia.
Myndighetens arbete gällande romsk kultur,
historia och antiziganism, samt hågkomstresor till
Förintelsens minnesplatser.

15.05 **Theresa Johnsson, Hugo Valentin-**
centrum, Uppsala universitet. Resande i
Mellansverige ca. 1800-1840: om historisk
forskning rörande romanifolk under äldre tid.

15.32. Tåg mot Malmö avgår.

15.25 Diskussion, frågor och sammanfattning.
Abedin Denaj och Elin Thomasson.

16.00 **Tack för idag!**

16.58 Tåg mot Östersund avgår.

17.00 Tåg mot Stockholm - Göteborg - avgår.

17.58 Tåg mot Umeå avgår.

År 2017 fick Hälsinglands museum en donation
bestående av silversmeden Rosa Taikons
verkstad. Donationen kommer att lägga grund
till en ny basutställning utifrån Taikons
konstnärskap, som öppnar 2021. Nu satsar vi
speciellt på att bygga kunskap kring mötet
mellan Taikons modernism, svenskromsk
smycketradition och romsk historia.

www.halsinglandsmuseum.se
Tel. 0650-196 01
Storgatan 31 • 824 30 Hudiksvall

**Hälsinglands
Museum**

[Länk till museets egen dokumentation av seminariet](#)

I slutet av augusti fick vi en inbjudan att medverka vid seminariet i Hudiksvall. Dessvärre saknade vi möjlighet att delta själva, men vi fick veta att vår goda vän Theresa Johnsson skulle delta. Vi är oerhört tacksamma för hennes vänlighet att rapportera för oss om dagen. Theresa är själv historiker och är verksam vid Hugo Valentincentrum, på Uppsala universitet. Hon har sedan länge bedrivit forskning inom områden där hon kommit i kontakt med våra anfäder, men främst anmödrar.

När jag körde så att jättebabyn blev nykter

- En bilfärd med trollkarlen, fd. Boxaren och den konstant berusade Nisse Nordström

I det här numret av Drabbrikan tänkte jag berätta om en händelse som utspelade sig när jag under några säsonger reste på olika varietéer och mindre cirkusar. Jag tillbringade då mycket tid med en man vid namn Nisse Nordström som var en mycket speciell person och som har givit mig många trevliga minnen.

Det har skrivits många anekdoter om denna man och i min korta text vill jag återge några av de minnen jag har av honom.

Nisse Nordström var en oerhört storväxt man. Det påstods att han var 207 cm lång, men det tror jag inte riktigt stämde. Oavsett vilket så var han ofantligt stor och hans vikt var runt 200 kg. Detta vet jag med säkerhet av den enkla anledning att det inte någonstans vi kom fanns någon vanlig stationsvåg som kunde väga honom. En gång följde jag med honom till en godsavdelning hos SJ där man vägde tunga gods gods och när han ställde sig på vågen så visade den ett par kilo under 200 kg. Så var och en förstår nog att det inte är någon liten man jag beskriver. Nisse kallades därför "jättebabyn".

På denna tiden ägde jag en Volvo Duett som tidigare hade varit en av Televerkets tjänstebilar. För våra yngre läsare kan jag berätta att Televerket var det statliga verk som hade hand om telefonin i Sverige på tiden när all telefoni gick genom trådbunda och fasta telefoner. Nå, hursomhelst så min Volvo från början, liksom alla televerkets bilar, orange till färgen men den tidigare ägaren hade målat om bilen i en mörkgrå färg - med pensel. Denna Volvo var min turnébil. Den hade inte bara plats för en hel del av både min egen och andra artisters rekvisita, utan var så rymlig att man också kunde få plats att ligga och sova i den.



En gammal televerksbil från 1960-talet. Foto: Nakon100

Nisse som vid den här tiden var trollkarl reste med olika varitésällskap och uppträdde för sin överlevnad, liksom vi andra också gjorde.

Han var väldigt glad i starka drycker och var i princip alltid berusat men pga. sin stora kroppshydda så kunde han dricka stora mängder brännvin varje dag utan att det egentligen märktes.

En gång på en marknadsplats kom en man från publiken till oss bakom scenen. Han ville bjuda Nisse "på en sup" och Nisse som aldrig tackade nej till en sup tog emot den oöppnade flaskan, skruvade av kapsylen och tömde flaskan i ett svep till botten. Sedan skruvade han tillbaks kapsylen och gav den tomma flaskan tillbaks till den snälla mannen samtidigt som han sa, - Du har inte en sup till? Jag är lite törstig idag.

Döm om mannens förvåning när han tittade på den tomma flaskan. Häpen lommade han iväg ut ur varitétältet. Ja, sådan var Nisse.

Tillsammans åkte vi ofta mellan olika marknader, han var en god berättare och talade ofta om sin tid som boxare. Han hade aldrig varit någon slagpåse och trots sin storlek var han både rörlig och förvånansvärt snabb. Han berättade själv att han hade sparrat med dåtidens stora mästare när de var på Europaturné. Exempelvis brukade Nisse säga att den forne världsmästaren Joe Walcott slog så hårt att han skulle ha kunnat döda en häst med ett enda slag.

Hans otaliga historier förgyllde min tillvaro och de glömmar jag aldrig

En mörk höstkväll efter en marknad skulle vi åka vidare tillsammans till nästa marknad. Min Duett var inte den mest välskötta bilen. Det var lite si och så med bromsar och lysen.

Vi hade omkring 20 mil att åka i den mörka natten och färden gick för det mesta på grusvägar. Det var vägar där vägbelysning aldrig fanns.

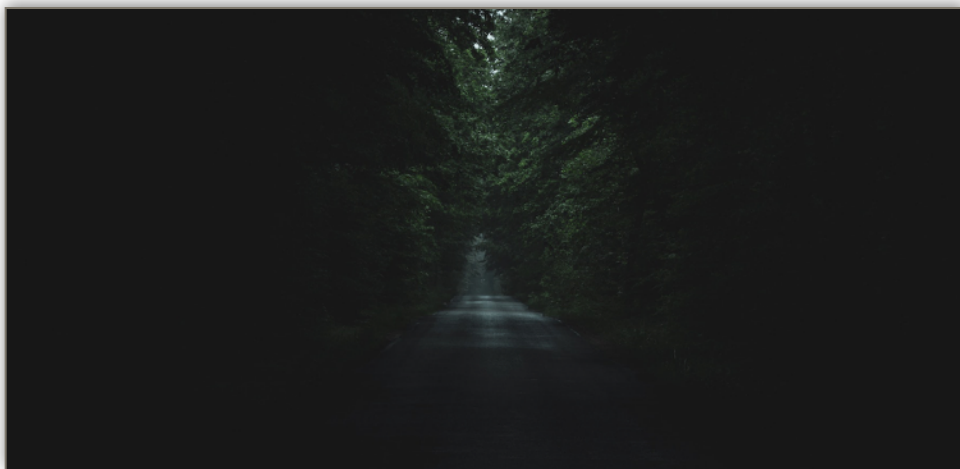


Foto: Emanuel Holveck-Lafay - Abandoned forrest road

Innan vi började vår resa så så var jag tvungen att besöka några av våra färgglatt klädda vänner ur vår minoritet. Just dessa sysslade med att tillhandahålla starka drycker utanför systembolagets öppettider. För Nisses räkning köpte jag två sjuttiofemmor brännvin. Det var den "färdkost" Nisse behövde.

Vi började vår färd genom de kolsvarta dalaskogarna med enorma backar upp och ned och Nisse började ganska snart att konsumera sin "färdkost".

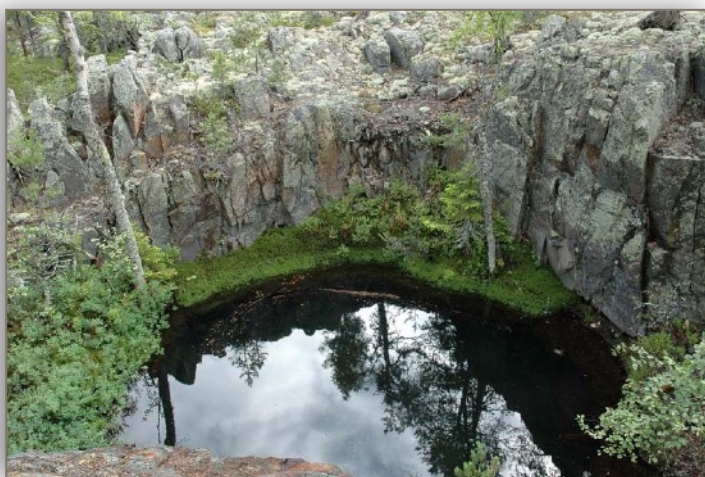
När jag körde så upptäckte jag att Duettens lysen blinkade till ibland och blinkandet kom allt oftare och oftare, men övermodig som man var så tänkte jag det går nog över.

Det hör till saken att i de områdena där vi färdades fanns otaliga gamla gruvhål. Ibland låg de mycket nära vägen och de kunde vara runt 50 m i diameter och flera hundra meter djupa.

Jag minns att vi körde uppför en oerhört lång och brant backe som aldrig verkade ta slut. Till sist var vi efter en lång stund längst uppe på backens krön. Sedan så bar det bara iväg utför. Bromsarna tog inte så bra och tekniken var att man fick pumpa ganska många gånger för att de skulle ta och därför tog det lite tid innan bilen stannade. Plötsligt när vi var i full färd nedför backen så slocknade båda framljusen. Det blev absolut kolsvart. Jag började att trampa och pumpa på bromsen för glatta livet men det kändes som om bilen bara gick fortare och fortare. Eftersom det var grusväg vi körde på så var jag rädd att vi skulle fara av vägen. Jag kunde känna hur bilen började sladda och både jag och Nisse skrek rakt ut av rädsla. Vi trodde båda två att vår sista stund var kommen.

Helt plötsligt brakade vi rakt ned i ett dike där bilen fastnade. En lång stund satt vi båda helt tysta, bedövade av chock. Detta var den första och enda gången jag sett Nisse helt nykter.

När jag tog mig ur bilen så märkte jag att den hände på dikeskanten. Trots mörkret så upptäcker jag att att bilen stannat bara ett fåtal meter från ett enormt gruvhål som gapar svartare än den becksvarta natten. Det var säkert flera hundra meter djupt. Att vi inte for i gruvhålet får man kalla vad man vill, men jag kallar det änglavakt.



Gruvhål från gruvberget i Gnarp. Foto: Sven Norrman

Nisse och jag ställde oss mitt på vägen och stod som i trans av chocken. Vi rörde oss inte ur fläcken och sade inte ett ljud till varandra. Efter cirka en timme kom en bil och stannade. Mannen som körde hjälpte oss med att få upp bilen ur diket och jag glömmer aldrig när han på klingande dalmål sa: - *"Där hade ni en djävla tur grabbar, en släkting till min fru kört ner däri för två månader sedan, och dom har inte fått upp'na än"*.

Ja, denna färd var en rysare jag aldrig glömmer och det påstods att Nisse blev helnykterist efter den bilfärden. Om det är sant eller inte kan jag inte säga, men omöjligt är det nog inte.

Detta var en liten anekdot från min tid på de svenska vägarna och en färd genom de mörka dalaskogarna.

Med detta önskar jag Er alla en riktigt God Jul och ett Gott Nytt År.

Hans Gyllenbäck-Berg
Sekreterare

Kampen som del av vår romanokultur

Sedan i somras ingår vi i projektet Romaniteams som bedrivs av Stockholms och Gotlands boxningsförbund. Idén är att vi genom att sprida kunskap, och då särskilt lyfta positiva händelser ur vår historia, kan stärka unga boxare med bakgrund i vår minoritet.

Boxningens träningslokaler är som regel en plats där folk från olika bakgrund tränar och utvecklas tillsammans. Varje år börjar men också slutar många av våra ungdomar olika idrotter. Ungdomar har mycket att vinna på att idrotta. Mängder av forskning pekar på att idrott är en väg till ett bättre och hälsosammare liv. Detta är anledningen till att vi har valt att delta i projektet. Vi ser inget hellre än att våra ungdomars livsutveckling blir positiv.

Boxning är historiskt sett en idrott som har lockat många av de våra. När jag var yngre tränade jag själv boxning och bland släktingar och andra resande jag känner finns det många som har varit engagerade i boxning eller i olika kampsporter. Exempelvis är vår kassör, Peter Stoltz, vid sidan av sitt engagemang i Sällskapet huvudinstruktör i en karateklubb. En fråga jag själv ställt mig är varför så många av de våra dras till just idrotter som kretsar runt kamp och självförsvar. Det enda svar jag kan ge är att det för oss resande är kulturellt betingat. En resandekarl ska nämligen utifrån våra kulturella värderingar både kunna försvara sig och kunna "ge igen".

Hur kan en sådan sak vara kulturellt betingat? Ja, det kan man fråga sig. Alla kulturer har sina värderingar och uppfattningar om än det ena och än det andra. Vissa saker är accepterade medan andra är fullständigt oacceptabla utifrån kulturella värderingar. Likaså kan man tala om vissa saker medan andra är så tabubelagda att man knappt ens vågar tänka på dem. Kulturer kan också mer eller mindre uttala ideal. Utifrån våra kulturella värderingar så ska en resandekarl både kunna försvara sig och kunna "ta för sig". Kan man det är man så kallat - "frisk". Sedan barnsben har jag hört historier om "friska karlar". I samtal använder både jag själv och många resande jag stöter på uttrycket. En "frisk karl" är vad man kan kalla - en duktig slagskämpe eller *kurepaskro* som det heter på vår romani. Längre har jag funderat över varför just "friska karlar" har stått så högt i kurs i vår resandekultur genom historien.

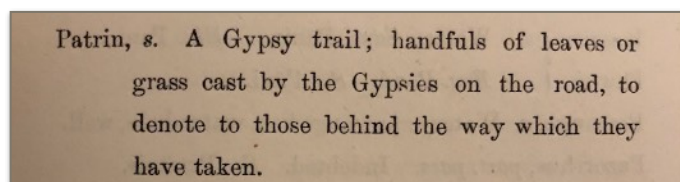
I ljuset av vår historia är det inte svårt att föreställa sig varför det för våra förfäder förmodligen rentav var livsavgörande att kunna försvara sig. Under äldre tider i Sverige var de flesta av de våra soldater. Ofta drygade dessa soldater ut sin inkomst på samma sätt som de resande som inte var soldater - genom kringresande handel. På sina resor mötte de alla slags typer och hamnade i många farliga situationer. Därför var man helt enkelt tvungen att kunna försvara sin familj, sig själv och sina ägodelar och medförda varor. Eventuellt ligger kopplingen till stridigheter ännu längre tillbaka i tiden. Den moderna DNA-forskningen pekar även på att vårt avlägsna ursprung ligger bland olika folkslag öster om Europa där krigiska folkslag förekommer historiskt sett. Därför är vår resandekulturs så djupt rotade uppfattning om att en karl ska kunna försvara sig och kunna ta för sig inte så märklig.

Givetvis finns det även en rad andra ideal. Författaren Thom Lundberg skrev i sin roman för vad sorg och smärta (2016) om en flicka som uppvaktas av tre friare. Den ene är en duktig slagskämpe, den andre är äventyrlig och en duktig hästkarl som far vida världen kring och den tredje en som respekterar våra seder och bruk. Tillsammans utgör de själva kärnan i vad som anses vara *romanot* - alltså vår kulturella uppfattning om hur vi resande ska vara. Men dessa andra kulturellt betingade ideal ska jag inte gå in på här och nu.

Överlag så finns det knappt någon äldre dokumentation om vår kultur trots att vi har levt här i runt 500 år, men det finns en del spridda uppteckningar. Om man pusslar ihop dessa får man en bild över vår kultur och samtidigt en historisk koppling till den. Först då kan man kanske förstå varför vår kultur är som den är.

Eilert Sundt var en norsk präst som träffade på *romaniseller* i Norge under 1800-talets mitt. *Romanisell* är en numera ganska bortglömd men mycket gammal och djup självbenämning för vårt folk. Denna vårt folks rätta namn på romani finns upptecknad som självbenämning bland Västeuropas gamla romanifolk. I sin bok *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge* (1852) ger han en rad intressanta berättelser om våra då levande förfäder och deras kultur. Boken baseras delvis på uppgifter från Fredrik Larsson Qvick (f. 1811), son till Lars Holmström Qvick som föddes i skånska Stehag år 1782 och som var sonsons sonson till Petter Frantzwagner.

Sundt skriver att han först var tveksam till vissa av Fredrik Larssons uppgifter, men kunde genom utländska källor förstå att han faktiskt talade sanning. Till exempel var det för allmogen fullständigt obegripligt hur "tattarna" kunde finna varandra nästan hur de ville och vart som helst. För Sundt berättade Fredrik Larsson om hur *romanisellerna* kunde finna varandra mitt i ingenstans. Under sommartid lade man kvistar i vissa formationer på marken. Tecknen kallades *pattron* (eller *pattrin*) på romani. På vintertid slog man istället mönster med piskan i snön längs vägen man färdades. Detta kallades *gåno* (*gono*). Tecknen kunde bara tolkas av *romaniseller* och systemet gjorde att man kunde finna varandra genom att följa tecknen sommar som vinter. Sundt skriver att systemet inte bara var känt hos andra länders romanifolk utan hette också likadant deras romani.



De engelska romanichals vägvisarsystem i Borrow's Lavo-Lill (1874)

För att återgå till artikelns ämne, kampen och kämpen som del av resandekulturen. Sundt skriver i ett kapitel att *romanisellerna* alltid går beväpnade - i vårt annars så fredliga land. Han berättar att karlarna bär två slags vapen - en kniv och en slags piska vars handtag är en kort skinn- eller läderklädd käpp med mässingsbeslagna blyinlägg i båda ändar. Intressant är att denna piska inte bara finns i Norge. Prästen Christfrid Ganander skrev år 1780 en uppsats om romanifolk östra Sverige som han skickade in till Vitterhetsakademien. I fjor publicerades Gananders handskrivna texter i såväl transkriberat som moderniserad språk. Ett stycke lyder: "En utsliten gammal slokig neddragen hatt bär de alltid på huvudet och en stor förfärlig täljkniv vid sidan samt under armen en lika förskräcklig piska, som är försedd med järnringar som skallrar och i ändan beslagen med järn-, koppar- eller mässingsknopp. Dessa är deras vapen..."

Sundt beskriver när han frågar en *romanisell* om hur han hanterar sin piska. När denne visar honom häpnar Sundt och konstaterar denna till synes oförargliga piska är ett livsfarligt vapen i händerna på karlen. Mannen svingade och snurrade piskans handtag och kunde göra utfall med båda händerna på ett sätt som Sundt aldrig sett maken till. Sundt skriver att mannen sedan barndomen har lagt åtskilliga timmar på att öva sig i att hantera den. Hänvisningen till övning med piskan överensstämmer med vad jag personligen har hört av många gamla och nu bortgångna resande. I sin ungdom sade de sig konstant ha övat på olika sätt som skulle gagna dem i kamp. Det var både med påkar och *tchuring*. Det berättades också om några som var så skickliga på att kasta sten att de nog rentav kunde träffa en svala i flykten. Inte minst tränade man också både boxning och brottning.

I boken uppmålar Sundt också scenario som speglar 1800-talets *romanisellers* konflikthantering. Alla kulturer har sina sätt att lösa konflikter och tvister. Ibland sker det genom ekonomiska uppgörelser och ibland med våld. Sundts beskrivning är häpnadsväckande likt de engelska *romanichals* "bare knuckle fighting", där två män boxas utan handskar tills det att den ena är utslagen eller ger sig. Se gärna via länken [här](#).



Två unga romanichals i fight på Appelby marknad från Pinterest

I 1800-talets Norge beskriver Sundt hur två män med nävarna inlindade i ulltrasor kämpar i en ring av åskådare som hejar på. När den ena lägger högerarm bakom ryggen är kampen slut. Trätan är löst och kämparna tar en sup tillsammans. Skillnaden är att *romanisellerna* i Norge inte bara använde händerna utan även korta tveeggade knivar, en tum (2,5 cm) långa. I Allan Etzlers doktorsavhandling *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige (1944)* skriver han: "först och främst är kniven, *tjuron* eller *vejstan*, som den på romani kallas, tatarstammens vapen.". I samma bok uppger uppgiftslämnare B i en berättelse att: "den som hade en lång kniv räknades för feg. Ju kortare kniven var, dess bättre räknades karlen."



Piska i traditionellt utförande tillhörande Sällskapet

Traditionell *tchuring* efter 'Knivkungen' tillhörande en ättling till honom

Det förefaller som att ett bälte sträcker sig från de brittiska öarna och upp i Norden där det i romani-kulturen gör gällande att en karl ska kunna ta för sig. Dessutom verkar uppfattningen vara att konflikter löses genom kamp. Utifrån vad jag kunnat förstå har romani-folk på den Europeiska kontinenten i högre grad tillämpat ekonomiska uppgörelser som konflikthantering. Åtminstone i de östra delarna. I Norden förefaller man inte bara ha använt nävarna utan även vapen, framförallt kniv.

När jag tänker tillbaka på min barndom så var en av mina favoritsysselsättningar knivkastning tillsammans med min morfar. Måltavlan var en gammal ekdörr uppställd mot en vägg. Den gammeldags fostran jag fick av honom innefattade att hantera en *tchuring*. I de resandes sinnevärld var det lika självklara lärdomar som att böndernas barn fick lära sig att mjölka, harva, så och skörda. Nu är det andra tider och idag är det förmodligen otänkbart för de flesta att fostra barn på sådant sätt. Trots att kniven egentligen inte är något annat än ett universalverktyg så är det idag också förbjudet att bära kniv. I den tid vi lever ser vi med glädje hur våra ungdomar istället för att öva sig med vapen i hand ägnar sig åt idrott. För trots att man kan tycka att det ser hemskt ut när två personer pucklar på varann så är det inte så farligt när det sker under ordnade former. Med stoppade handskar, tand- och huvudskydd får våra ungdomar genom träningen både disciplin och ödmjukhet, samtidigt får de få leva upp till våra urgamla kulturella ideal. I många av våra ungdomar ligger en önskan om att leva upp till deras omtalade anfäders bravader och detta ser vi tusenfalt hellre sker i träningslokaler och på tävlingar än på gator och torg.

/ Jon Pettersson



18-åriga Zander Bergsten levererar en poänggivande serie i turneringen King of the ring 2019

Källor:

Borrow, George. Romano Lavo-Lil: WORD-BOOK OF THE ROMANY OR English Gypsy Language. London. 1874

Etzler, Allan. Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. Uppsala. 1944

Fernstål, Lotta & Hyltén-Cavallius, Charlotte (red). Ganander, Christfrid. Undersökning om de så kallade TATTARE eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens, Deras härkomst lefnadssätt, språk m.m. (Stockholm. 1780). Lund. 2018

Lords of the Lanes. Teaser for Leo Maguire's forthcoming documentary set amongst the UK gypsy community. Videoklipp: https://www.youtube.com/watch?v=db-AVB1t_Mc

Lundberg, Thom. För vad sorg och smärta. Stockholm. 2016

Sundt, Eilert. Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. 2:a utgåvan. Christiania. 1852. Skannad på: <http://runeberg.org/fanter>

Tattarinventeringen 1943 - 44

- Systematisk genomgång av inventeringen - Del 2

I föregående nummer skrev jag om att jag i framtida nummer av Drabbrikan skulle redovisa innehållet i Socialstyrelsens "tattarinventering" från 1943-44, län för län. I denna inledande artikel tar jag avstamp i resultaten gällande Gotland, Stockholms stad och Gävleborgs län. Syftet med detta är inte att publicera namnen på de som förekommer i inventeringen utan att systematiskt reda ut i vilken omfattning de som finns med i denna var resande eller inte. Alla personnamn håller jag för mig själv och den som vill veta mer om hur jag arbetar är välkommen att kontakta mig via Frantzwagner Sällskapets [kontaktformulär](#). Den viktigaste anledningen till att inventeringen behöver studeras närmre är att man därigenom kan synliggöra vad jag själv länge har vetat, nämligen att det är den största "romska" registrering som någonsin gjorts i Sverige. Om man inte sätter ordet "tattare" i ett historiskt sammanhang, som det primära begreppet för romanifolk i Sverige från 1500-talet och framåt, blir det svårt att uppfatta vilka de resande är. Nämligen landets historiska romska population, vilket olika krafter sedan 1900-talet har ansträngt sig för att osynliggöra. Osynliggörandet av resande som romanifolk är den yttersta formen av antiziganism och något som fortfarande pågår. Jag skulle kunna skriva mycket om detta, men det är lika bra att sätta igång med att redogöra för mitt arbete.

1) Gotlands län

Länet är den absolut minsta delen av inventeringen och innefattar endast två familjer. Båda familjerna var av samma resandesläkt och kom inte ursprungligen från Gotland utan bodde där bara en period. Totalt innehåller materialet 11 personer i två hushåll.

I övrigt kan man konstatera att Gotland är det län som överhuvudtaget förekommer med lägst frekvens i olika källor. Bland alla polisunderrättelsers över 600 fall där "tattare" förekommer, se föregående nummer av Drabbrikan, var det bara en som angavs vara av "*medellängd, smärt o. mörk*" ("*tattartyp*") och som *talar långsamt* "1. Personen i fråga var inte av resandesläkt utan var istället en person som polisen gav ett signalement som liknade en "tattare". Oftast var det resande som blev utpekade, men i det här fallet var det inte så. Med att tala långsamt bör man i sammanhanget ha menat gotländsk dialekt. Händelsen utspelade sig år 1941, mitt under ett brinnande krig, en tid då rasstämplingar var vanligt förekommande och sannolikt ganska oproblematiska att yttra.

Folkminnesarkivet på Nordiska museet har en samling uppteckningar om "tattare" och från Gotland finns det extremt lite. Gotlänningen Olof Bohlin uttalade sig såhär om "tattare" år 1942 ;

" tattare har icke förekommit här. Begreppet känner man till (någon annan benämning har man ej hört.), men tattare tycktes inte ha tagit sig hit. Däremot ha zigenare ganska regelbundet uppträtt. Dessa vilja för ingen del beblandas med tattare, och de brukar framhålla att de inte ha något att skaffa med dessa, vilka de anse stå mycket lågt. De zigenare, som uppträtt här, särskilt i senare tid synes ha varit ekonomiskt välsituerade."²

De "zigenare" som nämns här bör vara några av de kalderasha-romer som invandrade runt sekelskiftet till 1900-talet. Det är känt att en del av dem vistades på Gotland och uppträdde med musik och en slags skådespel eller fingerade "zigenarbröllop" som de själva kallar *špilo*. Något som publiken fick betala för att titta på. Det var en sysselsättning som resande inte förefaller ha sysslat med själva, trots att en del resande faktiskt vittnat om att de någon gång deltog i sådana "zigenarbröllop" mot ersättning.

2) Stockholms stad

Huvudstadens inre delar utgjorde inte heller någon stor del av inventeringen. Totalt 14 hushåll förekom varav ett inte innehöll några resande. Istället innehöll hushållet en man som var kalderasha-rom. Han bodde tillfälligt på ett pensionat vid Vasagatan i Stockholm men var skriven i en bostad i Landskrona. Den kalderasha-romske mannen som representerade hushållet misstogs eventuellt för att ha varit "tattare" på grund av att sitt efternamn - Eriksson. Samma fenomen förekommer i polisunderrättelser år 1918 där en kalderasha-romsk man kallas för "tattare", även vid detta tillfälle är det en person som har ett svenskt efternamn.³

För övrigt kan jag fastslå att det levde resandefamiljer från hela Sverige i Stockholms stads övriga registrerade 13 hushåll. Hushållen har uteslutande inneboende som är resande. Då det 14:e hushållet består av en man med kalderasha-romsk bakgrund kan man per definition säga att samtliga av de 39 personerna i de registrerade hushållen var av romsk bakgrund. Om man nu vill använda det begreppet vill säga.

Anses vederbörande vara av tattarsläkt

a) enligt en i orten sedan länge hävdvunnen uppfattning? i orten påstås det att han härstammar från en tattarsläkt i Bjuråker

b) på grund av från den övriga ortsbefolkningen avvikande utseende eller rasdrag?

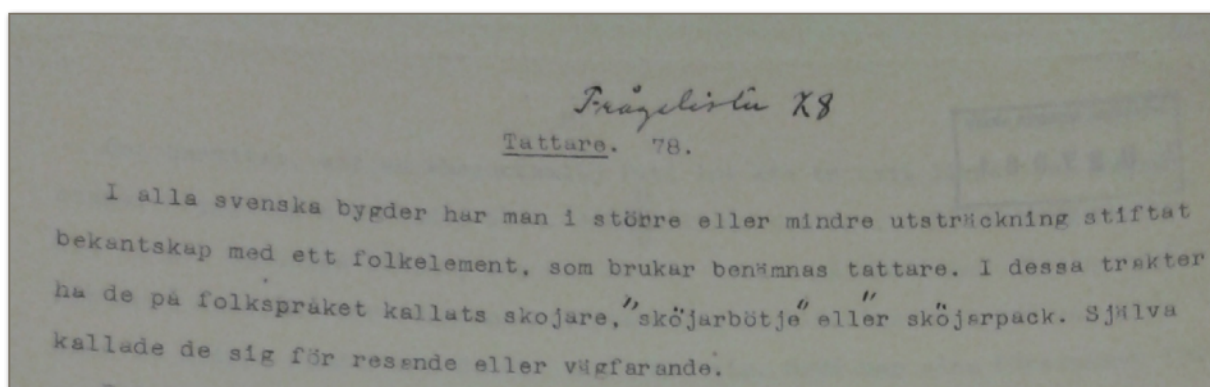
Från inventeringen i Gävleborgs län. Foto: Arvid Bergman

3) Gävleborgs län

Det tredje och sista länet innehåller betydligt fler individer än de föregående två genomgångna. I inventeringen finns hela 70 hushåll som totalt innefattar 326 redovisade "tattare". Av dessa 70 hushåll utgörs åtminstone 62 stycken av personer ur resandesläkter som härstammade både från Gävleborgs län och dess närområden. Antalet hushåll som anges behärska "tattarspråket" är 13 st, men uppgifterna måste naturligtvis tas med en stor nypa salt⁴. Eftersom resande generellt sett inte talade romani offentligt måste man helt enkelt utgå från att de som angav personerna till inventeringen inte hade tillräcklig insyn i huruvida de olika personerna kunde tala romani eller ej. När jag tittar närmre på de övriga 8 hushållen så sticker framförallt två personerna ut. Flera personer ur hushållen tillhör en besläktad krets där flera ur släkten gifte in sig i resandesläkter. Därmed har hushållen "dragits med" i sammanhanget. Dessutom sägs personerna i två hushåll tillhöra "en tattarsläkt i Bjuråker", som jag än inte har kunnat utröna vilka de är.⁵

4) Nordiska museets samlingar

När jag jämför med Nordiska museets samlingar gällande "tattare" är resultaten väldigt lika de i inventeringen. I Gästrikland finns det bara några få kända släkter som namnges. Om de ingifta släkterna säger en informant så här ; *"Av tattarne finnes ett mörkare och ett ljusare släkte"*. Här skulle det inte förvåna mig om informanten möjligen tänker på de personer som är ingifta i resandesläkter. Informanten nämner även uppgifter om språket, något som inventeringen inte lyckades förmedla. Han säger att *"tattarna hade ett eget språk som de använde sins emellan.."*⁶



Från Nordiska museets frågelista 78. Foto: Arvid Bergman

Ytterligare en annan informant nämnde inte bara detaljer om ett mörkt utseende utan även om språket. Han uttryckte det - *"Vad språket angår så användes det svenska men de hade även ett eget språk då de samråda med varandra.."*⁷

Anledningen till varför jag har använt mig av Nordiska museets material är att det visar hur uppgiftslämnare, till inventeringen, kunde ha en väldigt god kunskap om vem som var vem. Att man med "tattare" avsåg resande. Nordiska museets arkiv är har ett enormt viktigt källmaterial som förefaller vara helt förbisett när akademiska forskare menar att det rådde tvivel om vad en "tattare" var. Vid en undersökning av arkivets innehåll kan man snabbt konstatera att de "tattare" som nämns i olika län också är de som förekommer i "tattarinventeringen". I de tre genomgångna länen är den absoluta majoriteten av de inventerade "tattarna" inte personer som härstammar från den svenska allmogen utan från 1700-talets kända "tartare" och "ziguenare".

Fortsättning följer i nästa nummer.

Arvid Bergman

Fotnoter

1. Polisunderrättelser 1941. Måndagen 8 december. OBDR.
2. Nordiska museets frågelista 78. Etnologiska undersökningen. Bok. Sidan 429.
3. Polisunderrättelser tisdagen 16 april 1918. OBDR-Visby
4. Se min artikel i Drabbrikan nr 13 - www.frantzwagner.org/publikationer
5. Inventering av "zigenare" och "tattare" 1943-1944. Socialstyrelsen SE/RA/420267/06/H/H 10. Sedan olika mappar av län, 25 st.
6. Nordiska museets frågelista 78. Etnologiska undersökningen. Bok. Sidan 337. Färila, Gävleborgs län.
7. Nordiska museets frågelista 78. Etnologiska undersökningen. Volym 2. Valbo. Gästrikland.

Vad är romanispråket?

Grammatiska grunder i svensk romani

Del I - böjning av romani-ord med hjälp av suffixet *-epa*

Under den senaste tiden har jag med nöje följt en Facebook-grupp där man diskuterar romani. Ganska många av medlemmarna i diskussionerna och det är kul. För mig är det oerhört fascinerande att se att så många har så pass breda kunskaper i språket samtidigt som många knappt verkar ha tillstymmelse till förståelse för vad för slags språk romani egentligen är. Romani är ett talspråk som har inkommit till Europa utifrån för att sedan ha splittrats och under århundraden talats i många olika länder och då vidareutvecklats i en mängd varieteter genom påverkan från olika europeiska språk. I Norden har utvecklingen skett i kontakt med de här förekommande språken.

När romani diskuteras refererar väldigt många till sina äldre - " *Farfar och farmor var född på 1910-talet och de sade si eller så för ditten och datten...*". Visst har alla vi som fått med oss romani under uppväxten lärt oss språket genom att tala med våra familjemedlemmar. Därför är det fullt naturligt att man också refererar till sina äldre släktingar för att styrka att man har "rätt" i det man påstår. Varför alla inte talar exakt likadant idag, och inte ens gjorde så i dessa våra äldre släktingars generationer, är inte helt självklart för alla. Om jag ska gå till mig själv så är inte den enda anledningen till att jag förstår romanins historiska språkliga utveckling den att jag lärde mig romani från mina äldre släktingar. Trots att det jag lärde hemifrån är en bra grund så har jag fått inhämta kunskaper av andra slag än de mina äldre hade. Min uppfattning är att det dessvärre inte så vanligt att vi skaffar oss så värst mycket språkliga kunskaper om romani utöver de vi fått hemifrån. Detta framgår också tydligt i diskussionerna som exempelvis kan kretsa kring om hur man säger namn på romani. Heter namn *nav* eller *lav* på romani? Någon säger *lav* för både namn och ord medan en andra säger *nav* för namn och *lav* för ord. Faktum är att många resande säger *lav* för både namn och ord, men det är ingalunda unikt. Vetskapen om detta kan man med enkelhet skaffa sig via internet med några korta tangentslag. Då kan man få veta att talarna av sinti-romani liksom många resande säger *lab/lap* för både ord och namn. Efter påverkan från tyskan har *v*-ljudet blivit ett *b*- eller *p*-ljud. Ursprungligen sade man *anav* (namn) och *alav* (ord), men sedan länge har det begynnande *a*-ljudet har försvunnit i de gamla västeuropeiska romani-varieteterna. Åter till Facebook-gruppens diskussioner.

Härförleden kom det upp kommenterar i en tråd rörande suffixet eller böjningsändelsen *-epa*, som används för att böja verb och adjektiv till substantiv. Två resande som jag personligen känner och därmed mycket väl vet är utav djupa resandsläkter diskuterade ordet *barvalopa* (rikedom). Den första av dem hade aldrig hört någon säga så, medan den andra hade och refererade till flera ord med ändelsen *-epa*. Dessutom visade denne sig mycket väl förstå vad det innebar att använda ändelsen och hänvisade även till att samma grammatiska funktion finns i våra närliggande varieteter av romani. I stället för formen *-epa* har de formerna *-ipe*, *-iba* eller *-ipen*. Den första av de två verkade inte ha den blekaste aning om vad den andra ens talade om.

Vad betyder då detta? Jo, jag skulle vilja tro att det bland allas våra anor fanns de som i barndomen rentav inte hade möjlighet att tala romani i samma utsträckning och lika naturligt som man behöver för att lära sig grundläggande grammatik. I barndomen lär man sig nämligen språks grammatik genom att tala med andra. Barn lyssnar på äldre, härmar och blir rättade när de talar fel. Ordspåket lyder "*övning ger färdighet*". Historiskt sett har de våra befunnit sig i en mängd situationer som har begränsat deras möjligheter att tala romani och även överföra språket till efterkommande generationer. Med tiden har språket inte bara förändrats i grunden utan också på olika sätt minskat i användning. Dock har det sett olika ut i olika landsdelar och i olika släkter. Någon annan rimlig förklaring till dagens situation kan jag inte ge.

Det är kanske inte så lätt att föreställa sig att det språk vi alla känner till idag faktiskt har utvecklats från en form av romani som skilde sig väldigt mycket från hur vi talar idag. I vissa fall har man tappat bort kunskapen om hur man böjer verb och adjektiv till substantiv med romani-ändelsen *-epa*. Ett lysande exempel är romanin hos en äldre resande som jag talar med väldigt ofta. I hans i övrigt omfattande romani-kunskaper finns en påtaglig avsaknad av böjningsändelsen *-epa*, trots att han liksom andra har lärt sig att tala romani av sina äldre släktingar. Han säger *bengalohet* istället för *bengalopa* (idioti, jävelskap). Enligt lingvisten Yaron Matras (2004) har suffixet *-ipen*, som är vårt *-epa*, historiskt sett utvecklats från fornindoeuropeiska språks *-itvana*, som utvecklats till medelindoeuropeiska språks *-ppaṇa*. Om de indoeuropeiska språkens historiska utveckling finns en bra artikel att finna på wikipedia, [här](#).

42 Historical and linguistic origins

3.5 Historical morphology

3.5.1 *Direct continuation of OIA/MIA productive morphology*

Inherited derivational morphology in Romani is productive primarily within the pre-European lexicon, and its extension to European loans is limited. In direct continuation of OIA nominal derivation morphemes we find the abstract nominalisers *-ipen* (*sasto* 'healthy', *sastipen* 'health'), from OIA *-itvana* > MIA *-ppaṇa*, and *-iben*,

Utvecklingen av suffixet i Romani - A Linguistic Introduction (2004)

I förra numret skrev jag lite kort om hur man böjer att slå till slagsmål/strid/kamp och vidare till den/det som utför eller deltar i slagsmålet/striden/kampen. Med ändelsen *-epa* i svensk, *-ipa* i norsk, *-iba* i finsk och *-epen* i sinti-romani, böjer man verb eller ett adjektiv till ett substantiv. Om man tittar på vilket språk man än talar så finns det en rad ordklasser och grammatiska funktioner. Ändelsen *-epa* speglar på sätt och vis de svenska böjningsändelserna *-het* (*dum*<*dumhet*) - *skap* (*dåre*< *dårskap*) eller *-dom* (*fattig*<*fattigdom*). På wikipedia finns en artikel om verbalsubstantiv som kan vara bra att läsa, se [här](#).

Ragnvald Iversen (1944) skriver att hans informanter i Norge mer än en gång på frågan om vad något heter på romani sagt att de inte känner till det exakta ordet, men sagt att det borde vara - och så har de använt ordet i verbform och lagt till ändelsen *-ipa*. Alltså har det för dem varit självklart hur ändelsen används och vilken funktion den har. Likaså skriver Allan Etzler (1944) att suffixet är levande och att det används för att bilda substantiv från verb och adjektiv.

More than once I have experienced that when one of my informants has mentioned a verb and I have asked for the corresponding noun actionis, the answer has been, "Well, I am not quite sure whether I have heard that word; but it must certainly be" — and then the word follows in the form of the verbal stem + the suff. *-ipa*. Cf. Sa. § 152.

Montage av Ragnvald Iversens Romani in Norway sid 250 & 251

Några, delvis ganska stora, substantiv- och adjektivgrupper ha behållit sina ursprungliga avledningsändelser. Bland substantiven märkas särskilt orden på *-pā*, ett suffix som utanför Skandinavien och Finland (där det vanligen har formen *-ba*) uppträder i någon av formerna *pen*, *pe*, *ben*, *be*. Suffixet är fortfarande levande. Det användes för att bilda substantiv till verb- och adjektivstammar: *brīsjepā* regn, *dūckepā* sjukdom, *dūckalopā* sjukhus, *rāckrepā* språk m. fl. Någon gång möter suffixet också i formen *ben*: *pibēn* dryck, *kabēn* mat.

Montage från Etzlers Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige sid. 240 & 241

Exempelvis utvecklas substantiv från verb enligt följande;

fakka (reparera något/arbete) → *fakkepa* (reparation/arbete)
bikkna (sälja) → *bikknepa* (försäljning)
dikka (se) → *dikkepa* (syn)
kinna/schinna (köpa) → *kinnepa/schinnepa* (köp/äv. marknad)
molla (kosta) → *mollepa* (kostnad/pris)
pi (dricka) → *pi'epa* (dryckenskap)
prassta (spring/löpa) → *prasstepa* (löpning/lopp)
roddra (leta) → *roddrepa* (letande/undersökning)
tromma (våga) → *trommepa* (mod [våglighet])

Och från adjektiv:

fakka (reparera något/arbete) → *fakkepa* (reparation/arbete)
bikkna (sälja) → *bikknepa* (försäljning)
dikka (se) → *dikkepa* (syn)
kinna/schinna (köpa) → *kinnepa/schinnepa* (köp/äv. marknad)
molla (kosta) → *mollepa* (kostnad/pris)
pi (dricka) → *pi'epa* (dryckenskap)
prassta (spring/löpa) → *prasstepa* (löpning/lopp)
roddra (leta) → *roddrepa* (letande/undersökning)
tromma (våga) → *trommepa* (mod)

I exemplen ovan framgår att e-ljudet faller bort när ändelsen används på ord som slutar med -o. Var och en kan nog hålla med om att det skulle låta konstigt att säga *nangno'epa* eller *bengalo'epa*. Här vill jag också påpeka att det i vår romani liksom i andra språk finns olika former av dialektala uttal. På samma sätt som svenskans *kex* både kan uttalas med *k-* eller *tj-ljud* så har ordet *prassta* i exemplet ovan också formen *praschta*.

Avslutningsvis vill jag poängtera att ens föreställning om att andra hittar på och konstruerar nya ord istället beror på att våra kunskaper och erfarenheter skiljer sig. Några av de våra behärskar helt enkelt delar av vårt språk som inte alla av oss gör.

/ Jon Pettersson

Referenser:

Etzler, Allan. Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. Uppsala. 1944

Iversen, Ragnvald. Secret languages in Norway - Part I - THE ROMANY LANGUAGE IN NORWAY. Oslo. 1944

Matras, Yaron. Romani - A Linguistic Introduction. Manchester. 2004

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Verbalsubstantiv>

https://sv.wikipedia.org/wiki/Indoariska_språk#Historik

Om romani chib och dess historiska utveckling

Ett textunderlag skrivet för ISOF:S regeringsuppdrag - Ku2018/01455/DISK

I Sverige talas en rad språkliga varieteter som talarna själva benämner romani eller romanés och samlingsbegreppet romani chib inrymmer samtliga sådana varieteter eller dialekter. Romani har ett avlägset ursprung på den indiska subkontinenten och placeras inom den indoeuropeiska språkgruppen, som omfattar de flesta språk som historiskt talas mellan Irland och Bengalen. Gemensamt för romani-varieteterna är vissa delar av en för indiska språk typisk flekterande grammatik¹ och olika delar av en basvokabulär på ca 1050 ord². Inom lingvistisk forskning är teorin att romani har utvecklats i tre stadier sedan upphovsmännen lämnade ursprungsregionen i perioden 800-1000 e.kr. De tre stadierna benämns som *proto-romani*, *tidig romani* och *modern romani*. Ingen dokumentation om eller på *proto-romani* och *tidig romani* finns, de båda stadierna har delvis kunnat återskapas genom väletablerade teorier och lagar för språklig utveckling med utgångsläge i *modern romanis* varieteter eller dialekter. Det finns inga säkra källor som avslöjar vilka upphovsmännen var eller när och varför ursprungsregionen lämnades. Ett historiskt faktum är att regionen drabbades av invasioner ledda av muslimska härförare under den aktuella perioden, vilket resulterade i flera kungadömens utplåning, förlust av oräkneliga människoliv och folkvandringar³. *Proto-romani* tros ha uppstått utanför Indien och de ord som etymologiskt härrör från utomindiska språk som armeniska, kurdiska, ossetiska, afganska och iranska språk⁴ anses ha tagits upp längs språkets väg till Europa. *Tidig romani* anses ha utvecklats inom det Bysantinska riket under en period på 300 års tid ca 1000-1300 e.kr. och har då influerats starkt av grekisk grammatik och vokabulär. Detta grundas på att *modern romani* såväl har grekiska grammatiska funktioner som att ca 22 % av orden i varieteternas gemensamma basvokabulär är av grekisk etymologi⁵.

Modern romani talas i Europa sedan 1300- och 1400-talet då grupper av romani-talare anländer från grekisktalande områden och sprider sig såväl över den europeiska kontinenten som till anslutande landområden. Under tiden 1300- till 1500-talet dokumenteras de första kända grupperna av romani-talare i olika Europeiska regioner och omnämns då med variationer av begreppen *egyptiani*, *tartaren* och *zinganos*⁶. År 1512⁷ dokumenterades de tidigaste kända *thatra... aff kleene egiffti land*⁸ i Sverige.

Flera av de grupper som i perioden 1400- till 1600-talet anländer till olika europeiska regioner förefaller i hög grad ha blivit bekanta med regionen och stannat kvar. Under århundradena fram till idag uppstår en rik flora på språkliga varieteter i den så kallade *moderna romanin*. I kontakt med en mängd olika europeiska språk har en

¹ Ett postpositionellt böjningssystem med två till åtta kasusformer i två genus (fem. + mask.) samt i singular och plural. Verben har person- och tempusböjningar

² Boretzky, Norbert. 1992. Zum Erbwortschatz des Romani. Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 45, sid. 227-251

³ Hancock, Ian. On romani origins and identity. University of Austin, Texas. 2006.

⁴ Sampson, John. The dialect of the Gypsies of Wales. 1968, 2:a upplagan. Oxford.

⁵ Boretzky, Norbert. 1992. Zum Erbwortschatz des Romani. Zeitschrift für Phonetik Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 45, sid. 227-251

⁶ Föregångare till nutida språks begrepp; gypsies/gitanos/gitans respektive tattare/tatere och zigenare/zigeuner/cygan/cigan/tsigan etc.

⁷ Stockholm stads tänkebok den 29 september 1512. Stockholms Stadsarkiv

⁸ Avser lilla Egypten, ett samtida namn för den grekiska halvön Peloponnesos. Se; http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=history&s=h_2_0&l=se

rad regionalt präglade varieteter av romani under generationer vidareutvecklats genom naturliga processer⁹. *Modern romani* är väldokumenterad och de tidigaste skrifterna som nämner romani är från 1500-talet¹⁰. Romanins koppling Indien noterades för första gången år 1689¹¹ men fick inte spridning förrän på 1770-talet genom den tyska forskaren Johan Rüdigers språkliga jämförelser mellan romani och hindustani¹². Under 1800-talet blev romani föremål för omfattande lingvistisk forskning och den mest omfattande tidiga forskningen på romani genomfördes i sydöstra Europa och i Turkiet¹³. Romani skrevs då med olika alfabeten, med eller utan diakritiska tecken och accenter. Den på slaviska språk specialiserade lingvisten Miklošić publicerade år 1872¹⁴ ett verk med språkliga jämförelser av i olika länder talad romani som skrevs med sydslaviska språks latinska alfabet. Sedan dess har Miklošić tillämpade alfabet fått vissa teckenförändringar¹⁵ och har kommit att användas av en rad lingvister, men inte alla. Utanför den akademiska världen skrivs romani som regel med samma alfabet och skrivregler som respektive lands majoritetsspråk¹⁶. Språkrådet rekommenderar användandet av det så kallade romska alfabetet¹⁷, som dock ej är tillämpligt för samtliga varieteter då alfabetet saknar vissa nödvändiga skrivtecken¹⁸.

1 Varieteternas utveckling

Den lingvistiska forskningen har fastställt att det idag existerar ett sextiototal varieteter eller dialekter av romani. Begreppet dialekter bidrar dock ofta till missolkningar rörande varieteternas inbördes förhållande till varandra. Varieteterna indelas utifrån olika alternativa klassificeringssystem som på olika sätt illustrerar varieteternas förhållande till varandra¹⁹ och ett vanligt förekommande sådant kategoriserar varieteterna i sex dialektgrupper.

⁹ SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Fraurud, Kari & Hyttenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 414-423

¹⁰ Considine, John P. 2017. Small Dictionaries and Curiosity - Lexicography and Fieldwork in Post-medieval Europe.

¹¹ Bakker, Peter. 2017. The first suggestion of an Indic connection of the Romani language: Tentzel 1689; Grazer Romani Publikationen 05, Das amen godi pala Lev Čerenkov. Romani historija, čhib taj kultura. (red.) Kirill KOZHANOV, Mikhail OSLON, Dieter W. HALWACHS. Graz.

¹² Rüdiger, Johann Christian Christoph. 1782. I Neuester Zuwachs der Teutschen, Fremden und allgemeinen Sprachkunde in eigenen Aufsätzen, Bücheranzeigen und Nachrichten, s. 37-84. Översättning till engelska - "On the Indic language and origin of the Gypsies" - https://romani.humanities.manchester.ac.uk/downloads/1/ruediger_translation.pdf. Se även; Matras, Yaron. Johann Rüdiger and the Study of Romani in Eighteenth Century Germany," JGLS, fifth series, 9. 1999a. sid. 89-106.

¹³ Paspati, Alexandre. 1870. Etudes sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinople. Se även; Miklosich, Franz. 1872. Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Európa's, Bd. II. Wien.

¹⁴ Miklosich, Franz. 1872. Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas. Wien.

¹⁵ Den latinska teckenuppsättningen som används i bl.a. bosniska, kroatiska, serbiska och slovenska har fått tillagt Xx [x] samt -h- i čh, kh, ph och th som symboliserar ett aspiratoriskt ljud som ej finns i samtliga varieteter. Borttagna är tecknen Ćć [t͡ɕɕ] och Đđ [d͡ʒ] som istället skrivs Dj.

¹⁶ Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge.

¹⁷ <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/minoritetssprak/romska/det-romska-alfabetet-i-sverige.html>

¹⁸ Exempelvis vissa varieteters å, ä, ö, ü, polsk romanis ł [w], vissa valakiska varieteters hårda r-ljud som ibland skrivs rr alternativt ř samt olika varieteters långa och korta vokaler, som ibland skrivs med dubbel vokal eller konsonant alternativt med accenttecken.

¹⁹ Matras, Yaron. 2004. Romani - A linguistic introduction. Cambridge. sid. 5-13.

Errumaxela (BASKIEN)		Angloromani (Storbritannien/Usa)		Manousche	Norsk romani	Xaladitka (Ryssland)	
				Estrexarja	Svensk romani	Polsk romani	
				Sinti Manuš	Finsk romani	Loftika (Baltikum)	
Calo (SPANSK)		Waelsisk romani		Manisch (Tyskland)	Fennoromani (Finland)	Litauisk romani	
				Sydlig	Nordlig		
Iberiska		Brittiska		Nordvästeuropeiska			Nordösteuropeiska
ROMANI CHIB							
Balkan				Valakiska		Centraleuropiska	
Arlj		"zis varieteter"		Sydlig	Nordlig	Sydlig	Nordlig
Iranska	Krimsk	Sydtalienska	Bugurdži	Agia Varvara	Kalderash	Roman	Bergitka
	Sepčides		Drindari	Čerhari	Lovara	Romungro	Böhmisk
	Ursari		Kalajdži	Gurbeti	Mačvaja	Vend	Östslovakisk

En modell som tillämpas för klassificering och indelning av romani chibs varieteter i dialektgrupper. Källa: **Romaniprojekt Graz**

Samtliga varieteter har ett gemensamt avlägset historiskt ursprung med en gemensam språklig utveckling före ankomsten till Europa på medeltiden. Därefter har romani utvecklats i en mängd skilda kontexter och på olika sätt. Den gemensamma basvokabulären som innehåller ord av indisk etymologi²⁰ består i synnerhet av ord för kroppsdelar, lägre räkneord och handlingar. I Europa har basvokabulären sedan århundraden genomgått en rad förändringar i form av varierande ljudförändringar och ibland meningsskifte, vilket är processer som förekommer i alla språk. Exempelvis har samtliga varieteter det indisk-etymologiska ordet *vast* ("hand"). I några varieteter betyder ordet liksom i många andra språk²¹ både hand och arm, medan det i andra enbart betyder hand. Sådana varieteter har då specifika ord för arm. Utomeuropeiskt etymologiska ord kan förekomma i någon varietet eller dialektgrupp medan det i en annan har ersatts låneord från något europeiskt språk. Låneord från omgivande språk finns i alla språk²² och i en varietet talad i Slovakien utgör hela 62,6% av vokabulären låneord från ett enda språk, ungerska²³. Romani-databasen Romlex²⁴ innehåller sammanställningar av ord från 27 talade varieteter som har dokumenterats i olika omfattning. En av databasens varieteter har 9.824 ord medan en annan innehåller 2.636 ord²⁵, vilket kan ge en indikation om romanins förutsättningar att spegla det svenska språkets 126 000 ord²⁶. Utöver den gemensamma basvokabulären har flertalet varieteter, men inte alla, en för

²⁰ Boretzky, Norbert. 1992. Zum Erbwortschatz des Romani. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation 45. sid. 227–51.

²¹ Exempelvis bulgariska, estniska, kroatiska, lettiska, ryska, uzbekiska m.fl.

²² SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetsspolitik, BILAGA 4. Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 417.

²³ Elšik, Viktor. 2009. Loanwords in Selice Romani, an Indo-Aryan language of Slovakia. I: Haspelmath, Martin and Tadmor, Uri, eds. Loanwords in the world's languages: a comparative handbook. Berlin. sid. 260-303

²⁴ <http://romani.uni-graz.at/romlex/>

²⁵ <http://romaniprojekt.uni-graz.at/pdf/GLS/GLS67-Ha-Schra-Ra.pdf>

²⁶ Svenska Akademiens ordboks samlade utgåvor 1-14. Se; <https://svenska.se>

indiska språk typisk flekterande grammatik. Den flekterande grammatiken har vidareutvecklats på olika sätt och under inflytande av en rad olika europeiska kontaktspråk fått olika grad av grammatiska variationer. Mellan olika varieteter förekommer inbördes olikheter i fråga om såväl antal kasus och dess utformning som syntax, morfologi och fonologi²⁷. Mellan olika dialektgruppers varieteter kan inte sällan de språkstrukturella skillnaderna vara så pass omfattande att varieteterna är ömsesidigt oförståeliga för respektive talare.

Romanitalarens förhållningssätt gentemot andra varieteter bygger på varieteternas ömsesidiga funktionalitet i kommunikation. Varieteter som i förhållande till varandra skiljer sig i fråga om vokabulär, grammatik och uttal uppfattas av talarna själva förr som olika språk än som varieteter eller dialekter av samma språk. Detta kan jämföras med svenskan i förhållande till engelskan. Varieteter som historiskt sett har utvecklats inom samma eller angränsande regioner och i kontexter med samma eller likartade kontaktspråk ligger inom samma dialektgrupper och bär fler gemensamhetsdrag än varieteter vars språkliga utveckling har skett i, i jämförelse, olikartade kontexter. Romanitalare har sedan århundraden varit åtminstone tvåspråkiga, vilket har medfört naturliga språkprocesser där språkliga influenser och låneord från kontaktspråk påverkat respektive talares romani på olika sätt²⁸. Exempelvis kan en varietet påvisa mindre grammatiska förändringar samtidigt som delar av basvokabulären har ersatts eller berikats med nyinlånade ord. En annan varietet kan å andra sidan i hög utsträckning ha bevarat basvokabulären mer konservativ och istället genomgått drastiska grammatiska förändringar eller rentav sammanflätats med ett långvarigt kontaktspråks grammatik²⁹.

Ungern är ett land som historiskt sett varit känt för sin talrika romanitalande population. Åren 1950-80 genomförde språkforskare i Ungern ett omfattande språkligt insamlingsarbete i vilket det framgår; *"There are no Gypsies in Hungary who speak only Romani. The Hungarian-Romani bilingual group is divided into five Gypsy dialects, or rather languages."*³⁰.

Romani kan ses utifrån olika perspektiv och de två huvudsakliga är det rent språkvetenskapliga och talarnas inifrån-perspektiv. Perspektiven skiljer sig markant ifråga om huruvida romani kan anses vara ett språk med olika dialekter (som ofta likställs med svenskans dialekter) eller ett språk med olika varieteter (att liknas vid svenska och norska som varieteter av ett språk) eller som olika språk (att liknas vid svenska och engelska som olika språk). Utifrån språkvetenskapliga kriterier klassificeras romani som ett språk vars varieteter placeras i sex dialektgrupper. Inom den språkvetenskapliga forskningen finns egentligen ingen accepterad gränsdragning mellan vad som utgör språk och vad som utgör varietet eller dialekt av ett språk, men trots det skiljer sig ofta den vetenskapliga och allmänna uppfattningen åt. Anledningen till att svenska, danska och norska anses vara olika språk är att samtliga utgör majoritetsspråk i tre suveräna stater med egna försvarsmakter att skydda dess gränser. Utifrån språkvetenskapliga kriterier är det försvarbart att kategorisera svenska, danska och norska som varieteter av ett språk istället för tre språk.

²⁷ Exempelvis polsk, finsk och rysk romani saknar bestämd artikel [o, i, e/le] genom lång kontakt med polska, finska och ryska, språk som saknar bestämd artikel. Dock finns spår av funktionen.

²⁸ SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 414-423

²⁹ Boretzky, Norberg & Igla, Birgit. Romani Mixed Dialects, in: Bakker, P./Mous, M. (eds.) 1994. Mixed Languages. 15 Case Studies in Language Intertwining: 35-68. Amsterdam.

³⁰ Vekerdi, József. 2000. A comparative dictionary of Gypsy dialects in Hungary. Budapest, 2:a utgåvan

2 Förhållandet mellan romani chibs varieteter

Varieteterna klassificeras som flekterande romani respektive sammanflätad romani³¹ eller *para-romani*³², på engelska *mixed romani*. Östeuropeiska varieteter anses överlag vara grammatiskt konservativa och förefaller ha kunnat bättre bibehålla en flekterande grammatik med Östeuropas slaviska, finsk-ugriska och turkiska språk som kontaktytor³³. Sammanflätade varieteter återfinns främst i Västeuropa³⁴ där dess långvariga språkliga kontaktytors grammatik avsevärt skiljt sig från romanins flekterande grammatik och kasussystem³⁵. Kommunikativ funktionalitet för varieteter inom samma dialektgrupp är i varierande grad förhållandevis god, men i förhållande till varieteter ur andra dialektgrupper oftast låg eller obefintlig. Förhållandet inom en dialektgrupp kan te sig som mellan svenska och norska, medan förhållandet mellan varieteter ur skilda dialektgrupper kan te sig som mellan svenska och engelska. Båda med svenska besläktade germanska språk på samma sätt som de latinska språkens spanska, franska, italienska och portugisiska är besläktade.

2.1 Romani i Sverige

Romani har talats i Sverige sedan 1500-talet och år 2000 erkändes romani som nationellt minoritetsspråk i Sverige. I förarbetet till erkännandet tillsattes en Minoritetsspråkskommitté som upprättade den mer utförliga rapporten *Romani i Sverige*³⁶. Sedan år 2000 har en rad minoritetsspråkliga satsningar riktats mot romani och då främst gentemot varieteterna *arli*, *lovari*, *kalderash*, *finsk-* och *svensk* romani. Ringare satsningar har även genomförts gentemot ett fåtal andra varieteter³⁷.

Varieteten *arli* har historiskt sett utvecklats i en osmansk/turkisk kontext på Balkan och ligger i den balkanska dialektgruppen. Såväl dess flekterande grammatik som vokabulär påvisar starka influenser från turkiska, slaviska språk och i viss grad albanska³⁸. Epitetet *arli* kommer av turkiskans *yerli* som betyder lokal och implicit bofast³⁹. Varieteten talas i Sverige i ringa utsträckning sedan arbetskraftsinvandringen från fd. Jugoslavien under 1960- och 1970-talet. Sedan konflikten på Balkan under 1990-talet har antalet talare och dialekter av *arli* ökat i Sverige. Varieteten är vital på såväl Balkan som i länder dit talare emigrerat. Exempelvis talar tiotusentals invånare i den makedonska huvudstaden Skopjes stadsdel Šuto Orizari varieteten som förstaspråk. Vokabulärens turkiska låneord medför en viss reducering av varietetens kommunikativa funktionalitet i

³¹ Exempelvis Anglo-romani i Storbritannien och USA, dansk, norsk och svensk romani (Scandoromani), iberisk caló, errumantxela i Baskien, manische i Tyskland, šatrovački i fd. Jugoslavien, doritka i Grekland etc. Se; Matras, Yaron. 2004. *Romani - A linguistic introduction*. Cambridge. sid. 242-249.

³² Matras, Yaron. 2010. *Romani in Britain, The afterlife of a language*.

³³ SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. *Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén*. JO 1995:03. sid. 414-423.

³⁴ Sammanflätade varieteter finns eller har funnits även i Syd- och Östeuropa. Se. Boretzky, Norberg & Igla, Birgit. *Romani Mixed Dialects*, in: Bakker, P./Mous, M. (eds.) 1994. *Mixed Languages. 15 Case Studies in Language Intertwining*: 35-68. Amsterdam. Se även; Matras, Yaron. 2004. *Romani - A linguistic introduction*. Cambridge. sid. 242-249.

³⁵ Matras, Yaron, Bakker, Peter & Kyuchukov, Hristo (Red.). 1997. *The typology and dialectology of Romani*. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV. Amsterdam.

³⁶ SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. *Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén*. JO 1995:03.

³⁷ Exempelvis lanserade Skolverket år 2015 läromedel på polsk romani för årskurs 4-6. <https://natmin.skolverket.se/r-polsk.htm>

³⁸ Matras, Yaron. 2004. *Romani - A linguistic introduction*. Cambridge. sid. 5-13.

³⁹ Boretzky Norbert. *Arli Materialien zu einem südbalkanischen Romani-dialekt*. Grazer Linguistische Studien 46. 1996: 1-30. <http://glm.uni-graz.at/etc/publications/GRP-Boretzky-1996.pdf>

förhållande till varieteter ur andra dialektgrupper. Varieteten har sedan 1800-talet varit föremål för omfattande lingvistisk forskning⁴⁰.

Finsk romani benämns ibland *kaale* eller *kaalengo tsimb*⁴¹ och är en varietet inom den nordvästeuropeiska dialektgruppen som utvecklats i en historisk svensk- och finskspråkig kontext sedan 1500-talet. *Finsk romani* har en indisk-flekterande grammatik som bär influenser från såväl svensk som finsk grammatik och vars dokumenterade vokabulär till ca 20 % utgörs av svenska låneord⁴². Varieteten har sedan 1800-talet på olika sätt varit föremål för lingvistiskt arbete i Finland⁴³ och är idag väldokumenterad. Sedan något årtionde har *finsk romani* i allt högre grad kommit att sammanflätas med finsk grammatik och vidareutvecklat en språklig varietet som av en rad lingvister benämns *fenno-romani*⁴⁴. Den finske lingvisten Pertti Valtonen talade på 1960-talet om två varieteter av *finsk romani* som han kallade en högre och en lägre stil⁴⁵. *Finsk romani* är starkt präglad av det finska språkets uttalsmönster och talas uteslutande i Finland och Sverige. *Finsk romanis* funktion som kommunikativt redskap med talare av andra varieteter kan förväntas vara sparsam⁴⁶.

Kalderash och *lovari* är två närliggande varieteter inom den valakiska dialektgruppens nordliga gren. Varieteterna har historiskt sett utvecklats i angränsande regioner och dess förhållanden till varandra kan liknas vid svenska i förhållande till norska. Respektive varietets namn pekar på talarnas historiska yrken, *kalderash* (kopparsmed) kommer av rumänskans *caldar* ("kittel") medan *Lovari* kommer av ungerskans *ló* ("häst") som anknyter till hästuppfödning och hästhandel. Under 1860-talet upphävdes ett 500-årigt slaveri av romer i dagens Rumänien och sedan dess har talare av *kalderash* och dess närbesläktade varieteter spridit sig över hela världen. I Sverige talas varieteten sedan tiden runt sekelskiftet till 1900-talet⁴⁷ då åtta familjer med talare av varieteten invandrade till Sverige⁴⁸. *Lovari* talas i Sverige främst sedan 1960/70-talet genom invandring från Östeuropa. Varieteterna är mycket väldokumenterade och har sedan 1800-talet varit föremål för omfattande internationell lingvistisk forskning. Varieteternas låneord från rumänska respektive ungerska begränsar dess kommunikativa funktionaliteten i förhållande till icke-valackiska varieteter.

⁴⁰ Exempelvis Paspatis, Alexandre. 1870. Etudes sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinople.

⁴¹ Kaale - "de svarta" på romani och kaalengo tsimb - "de svartas språk" på finsk romani. SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetsspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid 440

⁴² Vuorela, Katri and Borin Lars. 1998. Finnish Romani. In Ailbhe Ó Corráin and Séamus Mac Mathúna (eds.), Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland, number 3 in Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala: A&W, sid 51–76.

⁴³ Grangvist, Kimmo. 2010. Two Hundred Years of Finnish Romani Linguistics. i; Anantari Śāstram: Indological and Linguistic Studies in Honour of Bertil Tikkani. Karttunen, Klaus (ed.). Studia Orientalia 108. sid. 245–264

⁴⁴ Hancock, I. 1992. The social and linguistic development of Scandoromani. In Jahr, E.H. (ed.), Language Contact. Theoretical and Empirical Studies. Berlin.

⁴⁵ Valtonen, Pertti. 1968. Suomen mustalaškielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa. Unpublished Ph. Lic. Thesis at the Department of Asian and African Languages, University of Helsinki. I; Vuorela, Katri and Borin Lars. 1998. Finnish Romani. In Ailbhe Ó Corráin and Séamus Mac Mathúna (eds.), Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland, number 3 in Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala. sid 51–76.

⁴⁶ Vuorela, Katri and Borin Lars. 1998. Finnish Romani. In Ailbhe Ó Corráin and Séamus Mac Mathúna (eds.), Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland, number 3 in Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Celtica Upsaliensia. Uppsala. sid 51–76.

⁴⁷ SOU 1956:43 - Zigenarfrågan. Bilaga 1; Tillhagen, Carl Herman. Zigenarnas levnadsförhållanden. 1955. Bilaga 1. sid. 89-93

⁴⁸ Demetri, Mikael, Dimiter-Taikon, Angelina & Rodell Olgaç, Christina. 2010. Kelderashgruppens historia och kulturarv i Sverige. Intervjustudie för Delegationen för romska frågor.

*Svensk romani*⁴⁹ som ibland även benämns *resanderomani*⁵⁰ är en sammanflätad varietet med en kontinuitet i landet sedan 1500-talet med svenska som huvudsakligt kontaktspråk. Varietetens språkliga utveckling har skett i en isolerad svensk kontext, vilket har medfört att den flekterande grammatiken över tid genom naturliga men inte helt vanliga språkprocesser har sammanflätats med det svenska språket⁵¹. *Svensk romanis* prägelse av svensk grammatik samt svenska dialektala uttals- och böjningsmönster medför en närmst obefintlig kommunikativ funktionalitet i förhållande till såväl flekterande som till övriga icke-flekterande varieteter⁵². Undantaget är den närliggande varietet *norsk romani*⁵³ som tillsammans med *svensk romani* inom lingvistikens ibland benämns som *scandoromani*⁵⁴. Lingvistisk forskning på *svensk romani* är ytterst begränsad och bygger främst på förhållandevis osystematiskt insamlade språkliga data med fokus på varietetens vokabulär⁵⁵.

Ovanstående textunderlag skrevs åt den språkcentrumutredning som ISOF (Institutet för språk och folkminnen) redovisades den 1 oktober i år och som finns att ta del av här. Regeringen beslutade den 28 juni 2018 (Ku2018/01455/DISK) att ge ISOF i uppdrag att utreda hur språkcentrum för de nationella minoritetsspråken kan organiseras. Regeringsbeslutet finns att läsa här. Vi deltog vid två inledande möten runt uppdraget den 14 november 2018 och den 23 januari 2019. Utredaren Ingrid Johansson Lind besökte oss sedermera i Helsingborg den 17 april i år. Hon fick då ta del av fördjupad bild av romani chibs ursprung och historiska utveckling i form av en föreläsning som hölls av vår ordförande Jon Pettersson. Till följd av detta ställde utredningen en förfrågan till honom om att skriva ett textunderlag åt utredningen som speglade föreläsningen. Texten ovan är den text som skickades in till utredningen den 15 augusti i år. Texten togs inte med i slutrapporten i sin helhet. ISOF har meddelat att man inte har något emot att upphovsmannen, Jon Pettersson, sprider texten efter behag. Därmed har vi valt att publicera texten i sin helhet här i Drabbrikan. Textens innehåll menar vi är kunskaper som varje person som talar någon varietet av romani eller annat sätt kommer i kontakt med romani bör ha möjlighet att tillgodogöra sig.

/ Styrelsen

⁴⁹ Ljungberg, Erik. 1977. Roger Johanssons - Svensk romani. Uppsala. Se även; SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4, samt Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid 440.

⁵⁰ Ett begrepp som avviker från det akademiskt vedertagna Svensk romani och som varit föremål för diskussioner och kritik. Se Drabbrikan nr 2, 2016, Drabbrikan nr 3, 2017 och Drabbrikan nr 10, 2018. <http://www.frantzwagner.org/publikationer>

⁵¹ SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 448

⁵² Tidskriften Drabbrikans artikelserie om romanispråkets utveckling i Sverige. År 2016-2019. <http://www.frantzwagner.org/publikationer>

⁵³ Etzler, Allan. 1944. Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige - Historia och språk. Doktorsavhandling. Uppsala.

⁵⁴ Ett begrepp myntat av lingvisten Ian Hancock. Hancock, Ian. 1992. The social and linguistic development of Scandoromani. In Jahr, E.H. (ed.), Language Contact. Theoretical and Empirical Studies. Berlin.

⁵⁵ SOU 1997:192 - Steg mot en minoritetspolitik, BILAGA 4. Se även; Fraurud, Kari & Hyltenstam, Kenneth. Romani i Sverige. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. JO 1995:03. sid. 442

Om drabbrikan

Vårt första nummer av Drabbrikan publicerades i december år 2016 och utvecklades då från ett nyhetsmejl som gått ut sedan 2013. Under de senaste tre åren har antalet artiklar, skribenter och läsare konstant ökat. I våra senaste mätningar har vi noterat antalet läsare till omkring tretusen per nummer.

Vår grundidé är att Drabbrikan ska vara kostnadsfri och fullt tillgänglig via webben. Det ska inte ställas varesig fysiska, ekonomiska eller andra krav på den som önskar att ta del av dess innehåll. Drabbrikan ska vara fullt tillgänglig för alla som önskar att ta del av det vi skriver. Man ska själv kunna avgöra när och var man tar del av Drabbrikan. Det digitala formatet .pdf kräver inte några kostnadskrävande program. Drabbrikans format är A4 och tillsammans med våra tillämpade teckenstorlekar den läsbar direkt på de flesta smartphones, läsplattor och datorer. A4-formatet är standard för utskrifter vilket innebär att den som önskar och har utskriftsmöjligheter också kan skriva ut enskilda artiklar eller Drabbrikan som helhet. Vi strävar efter att texterna ska vara skrivna på en svenska som medför bred mottaglighet och innehållet ska vara populärvetenskaplig samt kunskapshöjande. Innehållet ska vara kopplat till källor och dokumentation som också ska anges i respektive artikel. Vi tar sikte på att presentera en nyanserad bild över vår minoritets historia i Sverige och tillrättalägga felaktigheter som återges i berättandet av vår minoritets historia. Detta för att därigenom avdramatisera vanföreställningar om oss samt att skapa förutsättningar för individer inom vår minoritet att få kunskap om sin historia. Då för att man liksom individer ur många andra folkgrupper ska kunna känna stolthet över sin bakgrund och vem man är.

Redaktionen för Drabbrikan

Arvid Bergman & Jon Pettersson

Frantzwagner Sällskapet



Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemsskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemsskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972